

Postoje slovenských adolescentov k menšinám

Film RYTMUS sídliskový sen ako nástroj prevencie

(Správa z výskumu 2016)

PhDr. Jarmila Tomková

OBSAH

1	ÚVOD	3
2	Teoretické východiská	5
2.1	Sebaúcta	5
2.2	Identita a spoločnosť	7
2.3	Konštruovanie identity a príslušnosť k minorite	7
2.4	Predsudky a stereotypy	8
2.5	Neznášanlivosť a jej prejavy	9
2.6	Neznášanlivosť a obdobie dospievania	11
3	Výskum	13
3.1	Ciele výskumu	13
3.2	Metódy	13
3.3	Vzorka a zber dát	15
4	Výsledky	17
4.1	Sebaúcta	17
4.2	Aspekty identity	17
4.2.1	Rozdiely v prežívaní aspektov identity: deti „zraniteľné prostredím“ vs. deti z bežnej populácie	18
4.2.2	Rozdiely v prežívaní aspektov identity: Róm - Neróm	20
4.3	Neznášanlivosť	20
4.3.1	Neznášanlivé správanie – svedok	20
4.3.2	Obeť neznášanlivosti	22
4.4	Sociálna vzdialenosť	24
4.5	Sympatie mladých s ultrapravicou. Politická strana Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko	28
4.6	Postoje adolescentov k Rómom a predsudky	30
4.6.1	Vplyv vlastnej skúsenosti	31
4.6.2	Vplyv veku	33
5	Spätná väzba adolescentov na film RYTMUS sídliskový sen	38
5.1	Spätná väzba na film RYTMUS sídliskový sen. Porovnanie podľa sociálneho dištancu mladých od Rómov	38
5.2	Spätná väzba na film Sídliskový sen. Porovnanie rómskych a nerómskych divákov	41
6	Spätná väzba na film Sídliskový sen. Z otvorených odpovedí respondentov	42
7	Zhrnutie	45
8	Záver a odporúčania	48
	Zdroje literatúry	51
	O filme	54

1 ÚVOD

Desať rokov projektov eSlovenska venovaných podpore kultúry znášanlivosti

Výskum realizovaný v roku 2016 je pokračovaním práce tímu občianskeho združenia eSlovensko v oblasti vzdelávania a prevencie neznášanlivosti medzi mladými. Podpora kultúry znášanlivosti je jednou z tém vo väčšine projektov eSlovensko od roku 2007 až po súčasnosť. Je to problematika stále aktuálna a dôležitá, preto téma predsudkov a ne/znášanlivosti medzi mladými tvorí líniu, ktorá prechádza jednotlivými projektmi.

Zodpovedne.sk, ako prvý projekt eSlovenska v tejto oblasti, v roku 2007 otvoril problematiku zvyšovaním povedomia o netolerancii na internete a prejavoch neznášanlivosti ako o jednom z rizík používania internetu mladými. Nasledovalo spustenie linky Pomoc.sk, kde dodnes možno získať rady v oblasti nenávistného správania. V roku 2009 bol zahájený projekt Ovce.sk. Ten spomedzi viacerých tém zahŕňal aj diskrimináciu, rasizmus a homofóbiu. Deťom prístupná forma animovaného seriálu, rozprávkových knižiek či detského portálu informovala a zároveň podporovala znášateľné uvažovanie a kritický úsudok napríklad cez príbeh čiernych a bielych oviec. V roku 2010 prišiel projekt Stopline.sk, stránka na nahlasovanie nezákonného obsahu vrátane prejavov netolerancie na internete. V roku 2011 nasledovala vyše 100-stranová kniha Deti v sieti. Tá sa hneď v prvej kapitole venovala problematike netolerancie. Dôležitosť témy znášanlivosti však neklesá, práve naopak, a preto bol v roku 2013 spustený projekt Nehejtuj.sk. Šlo o prevenciu stereotypov a predsudkov a ich vyústení do nenávistných prejavov vo viacerých formách - diskriminácie, homofóbie, xenofóbie, násillia a agresivity verbálnej a neverbálnej. K šíreniu osvety a vedeniu rešpektujúceho dialógu s mladými ľuďmi eSlovensko vytvorilo viacero materiálov: filmy, videá a užitočné informácie sprístupnené širokej verejnosti ako aj knihy pre pedagógov. Medzi tým bolo zrealizovaných niekoľko prieskumov v tejto oblasti, ktoré pomohli formu prevencie ešte vylepšiť. V roku 2015 eSlovensko problematiku neznášanlivosti otvorilo cez projekt Kyberšikanovanie.sk. Aj najnovší projekt Noproblemos.sk, spustený v roku 2016, zahŕňa problematiku neznášanlivosti vo svojich vzdelávacích komiksoch. Vyvrcholením snáh v podporovaní kultúry znášanlivosti je prevencia anticiganizmu prostredníctvom filmu RYTMUS sídliskový sen (2015) a výskum, ktorý nasledoval v roku 2016.

Film RYTMUS sídliskový sen ako nástroj prevencie

Časozberný dokumentárny film RYTMUS Sídliskový sen bol vytvorený za účelom primárnej a zároveň sekundárnej prevencie. Ide o prevenciu predsudkov a neznášanlivosti, špeciálne tých, ktoré sú namierené voči Rómom. Sleduje však tiež terapeutické ciele. Využíva príbeh Róma pre ošetrovanie či podporu mladým divákom pri konštruovaní identity v kontexte náročných okolností. Takými môžu byť príslušnosť k minorite (špeciálne rómskej) či skúsenosť detí vyrastajúcich v detských domovoch, náhradných rodinách a podobne.

Primárna prevencia

Primárna prevencia zahŕňa ciele aktivity, ktoré sú obvykle zamerané na posilnenie takých schopností a vlastností, aby bolo možné negatívnejmu javu predísť. Zacielená býva obvykle na vekovú skupinu ľudí mladších, ako je obdobie, kedy sú fenoménom najväčšími ohrození. Tak je možné, aby sa k nim užitočné podnety dostali včas a aby pri stretnutí s nežiadúcim fenoménom mohli s väčšou pravdepodobnosťou reagovať

s kritickejším náhľadom a citlivejšou reflexiou. Film Rytmus sídliskový sen je prezentovaný celej verejnosti, ale špeciálne aj ako nástroj prevencie v nadväznosti s diskusiou, vzdelávaním a zážitkovými aktivitami má za cieľovú skupinu deti vo vývinovom období mladšej a strednej adolescencie, teda tínedžerov.

Obdobie dospievania je totiž citlivým obdobím pre vytváranie identity a akceptovanie jednotlivých aspektov samého seba, od čoho sa odvíja akceptovanie rôznorodosti okolia, tolerantnosť. Tínedžeri sú vtedy viac zraniteľní sociálno-patologickými fenoménmi. Zároveň vtedy reagujú citlivo aj na pozitívne podnety, ktorými môžu byť vhodne volené nástroje podpory a prevencie.

Cez ponúknutý životný príbeh má širšia verejnosť možnosť vidieť nielen intímnu spoveď postupného akceptovania samého seba, ale aj rozrušiť dominantnú, na Slovensku značne stereotypnú predstavu o Rómoch. Film znázorňuje známu osobnosť rappera Rytmusa, Patrika Vrbovského, v náročnom procese dospievania a sebaakceptácie ako Róma. Je o jeho hľadanií si miesta vo svete od detstva až po obdobie dospelosti, kedy sa mu už cez nasledovanie svojich vlastných túžob podarilo objaviť v sebe mier, plne sa akceptovať.

Všetkým deťom, adolescentom (ale aj dospelým) môže film slúžiť ako podnet na zamyslenie sa nad tým, aká dôležitá je vo vývine pre deti rodina a pocit prijatia, vlastná identita spojená s rodinou, s vlastným pôvodom, etnikom.

Sekundárna prevencia

Sekundárna prevencia pozostáva z aktivít, ktoré slúžia včasnému zaznamenaniu rozvíjajúceho sa nežiaduceho javu a jeho včasnému zastaveniu, vyriešeniu, ošetrovaniu. Film RYTMUS sídliskový sen má zámer byť terapeutický pre tých, ktorí majú väčšiu záťaž alebo zranenia v oblastiach identity súvisiacej s ich pôvodom, s príslušnosťou k minoritám (najmä rómskej), pre deti s komplikáciami v rodinných vzťahoch. Špeciálne je určený tým, ktorí majú skúsenosť s vyrastaním v detskom domove, starostlivosťou náhradnej rodiny, s pobytom v reedukačných centrách, výkone trestu, skúsenosť s navštevovaním špeciálnej školy.

Film uvedený na DVD aj v kinách (do TV prišiel neskôr ako realizovaný výskum) je určený pre širšiu verejnosť, avšak jeho tvorcovia v spolupráci so psychológmi mysleli špeciálne na terapeutický, podporný zámer pre skupinu týchto tínedžerov, ktorých je možno zahrnúť do skupiny mladých ľudí „zraniteľných prostredím“, v ktorom vyrastali.

Vidieť film, ktorý je viac či menej analógiou k vlastnému životnému príbehu diváka, avšak s dobrým doriešením, má potenciál pomôcť nahliadať na svoj život v priaznivejšom svetle. Pre mladých býva terapeutickým zážitkom uvedomiť si, že aj iní prechádzali v ich veku podobnými ťažkosťami, avšak ťažkým okolnostiam nepodľahli. Práve naopak, postavili sa k nim proaktívne a prebrali zodpovednosť za ďalší vývin ich životnej situácie. To platí dvojnásobne, pokiaľ ide o stvárnenie príbehu ľudí známych, ktorých dospievajúci považujú za úspešných, za svoje idoly. Mladým to umožní nahliadať na svoj život viac akceptujúco, s väčšou hrdosťou a dodá nádej pre optimistický ďalší vývin ich životného príbehu. Posolstvo „Len na Tebe záleží, ako bude ďalej vypadať Tvoj život!“ znie pre mladých inšpiratívne a motivujúco. Cítia, že nejde o poučovanie, že to nie sú prázdne slová. Pretože sú to slová vychádzajúce z úst osoby, ktorá k úspechu prišla vlastným úsilím a z veľmi náročných podmienok.

2 Teoretické východiská

2.1 Sebaúcta

Tým, že má človek, na rozdiel od zvierat, schopnosť sebauvedomenia, obvykle si dokáže urobiť o svojom Ja predstavu - sebaobraz. Pozostáva z poznatkov a predstavy o sebe v rôznych oblastiach (fyzický vzhľad, inteligencia, schopnosti, sociálne zručnosti), významnosť ktorých je pre každého človeka jedinečná, a tým vytvára u každého jedinečnú identitu. Tá je pre život kľúčová. Organizuje a interpretuje aktivity a skúsenosti, človeka motivuje k určitému správaniu, určuje kritériá a očakávania, plány, pravidlá a scenáre správania (Výrost a kol. 1993).

Na utváranie sebaobrazu pôsobí vrozenými dispozíciami tvorený základ osobnosti a vplyv sociálneho prostredia naň. Sociálny vplyv tvoria skupiny, v ktorých jedinec zastáva svoje jedinečné miesto. Prvou, základnou sociálnou skupinou, a pre vývin sebaúcty najvýznamnejšou, je rodina, neskôr pribúdajú rovesníci, škola a práca.

To, aký obraz o sebe si človek nesie a vytvára, môže byť pre niekoho skľučujúce, pre iného zas zdrojom hrdosti. Záleží, ako tieto predstavy o sebe samom človek hodnotí a prijíma. Zložky sebahodnotenia preto väčšina autorov rozdeľuje na dve hlavné oblasti: kompetentnosť a seba prijatie. Kompetentnosť reprezentuje schopnosť dosahovať žiadané výsledky a zahŕňa názory človeka ohľadom vlastných schopností. Seba prijatie je citový vzťah k sebe a vyjadruje hodnotenie z hľadiska sociálnej žiadúcnosti, prijateľnosti a hodnoty (Blatný, 2001).

Sebaúcta je hodnotenie, ktoré si jedinec o sebe robí a obvyčajne si zachováva ako posúdenie vlastnej hodnoty. Ide o súhrn myšlienok a pocitov ohľadom vlastnej osoby. Môže silno ovplyvňovať nálady, myšlienky a správanie a má silný efekt na osobné a sociálne vzťahy jedinca (Coopersmith, 1967, Gerrig a Zimbardo, 2002).

Miera sebaúcty

Úroveň alebo miera sebaúcty sa vyjadruje ako primeraná alebo neprimeraná, teda na škále neprimerane nízka (znížená) sebaúcta - optimálna sebaúcta - neprimerane vysoká (zvýšená) sebaúcta (Nakonečný, 1996, Kohoutek, 2000).

Niekomu sa môže zdať, že čím vyššie sebahodnotenie, tým lepšie. Avšak aj v tomto prípade je pre zdravé fungovanie človeka žiaduce, aby si seba cenil tak „akurát“ (optimálna sebaúcta). Pretože čím objektívnejšie a prijímajúco sa vie človek pozrieť na seba, tým objektívnejšie a tolerantnejšie vie hodnotiť aj iných ľudí. Takéto sebahodnotenie je najlepším predpokladom pre rozvoj skutočných schopností a zdravých medziludských vzťahov. Obvykle priamo súvisí s dobrou inteligenciou, s asertivitou a zmyslom pre humor (Kohoutek, 2000).

Počas dospievania miera sebaúcty kolíše a je dočasne znížená, lebo v tomto období sa človek pri formovaní identity ešte len hľadá. To je psychológmi vnímané ako normálny vývin a prirodzená súčasť dlhodobejšieho procesu. Výzvou obdobia je aj

toto obdobie dočasnej neistoty pri „objavovaní seba“ ustáť a neprilnúť k „rýchlym a lacným riešeniam“, akými je príklon k skupinám a ideológiám, ktoré spoločenskú realitu a hodnoty redukovujú do jasne stanovených pravidiel a čiernobiely optikou, často založených na predpokladoch nesúvisiacich s vecnou logikou (kulty, sekty, extrémistické ideológie). Prilnutie k hodnotám vopred daným niekým iným totiž neistotu redukuje a sebaúctu zvyšuje. Podstatný však zostáva proces, ktorým je získavaná, a ten v tomto prípade je založený na vratkých základoch, maskuje zraniteľnosť. V takých prípadoch totiž celkom neprebehol proces uzatvárania vlastnej identity.

Neprimeraná sebaúcta

Zo záverov výskumov (Blatný, Osecká; 1998, Blatný, 2001) vyplýva, že ľudia, ktorí majú zvýšenú sebaúctu, sú dominantní, emočne stabilní, „tvrdí“ a odolní, pociťujú k druhým ľuďom nižšiu citlivosť, v záťažových situáciách majú sklon obviňovať druhých a izolovať sa od svojho okolia (Kohoutek, 2000). Vo všeobecnosti môžeme povedať, že dominantní ľudia majú snahu mať prevahu, moc, presadzovať sa a ovládať okolnosti diania iných ľudí.

Kohoutek o týchto rysoch hovorí ako o jedných z hlavných rysov všetkých typov ľudí so zvýšeným sebahodnotením. Títo ľudia neprípúšťajú svoje chyby a robia často neuvážené rozhodnutia. Vo svojej vedeckej práci rozlíšil typy zvýšeného sebahodnotenia vzhľadom na osobnostnú štruktúru jedincov. V každom z uvedených prípadov ide o odchýlku od optimálneho vývinu osobnosti a sebahodnotenia. V prípade narcistického pôvodu zvýšeného sebahodnotenia ide o jednoznačné vyzdvihovanie vlastnej dôležitosti nad názory a potreby druhých. V inom prípade zvýšené sebahodnotenie (tzv. démonické) je popísané u ľudí, ktorí sú presvedčení o svojej významnosti pre druhých a svoju zvýšenú hodnotu opierajú o predstavu nadosobnej moci. Iný typ zvýšeného sebahodnotenia (tzv. aristokratické) tiež vychádza z pátosu vznešenosti. V iných prípadoch zvýšeného sebahodnotenia bolo zistené neosobné sebavnímanie ľudí, ktorí „slúžia dôležitej veci“ alebo je zvýšené sebahodnotenie následkom užšieho vnímania hodnôt, pričom títo ľudia sú presvedčení o svojej neomylnosti a o tom, že majú právo súdiť a karhať druhých. Úplne zvláštne postavenie medzi typmi sebahodnotenia zaujíma typ tzv. „furiantského“ zvýšeného sebahodnotenia. Býva to sebahodnotenie síce navonok zvýšené, avšak nepravé. Jedinci s nepravým sebahodnotením často dominantným, agresívnym správaním maskujú pocit menejcennosti, v podstate sú viac zraniteľní. Chýba im zmysel pre humor, starajú sa stále o svoju prestíž, a preto si nenechajú poradiť, ťažko sa vyrovnávajú so svojim okolím, sú stále v strehu (Kohoutek, 2000). Ako potvrdzujú aj výskumy Mareka Blatného (Blatný, 2001), osoby so zvýšeným sebahodnotením sú typické svojou psychickou odolnosťou, ktorá je spojená s rysmi dominancie, maskulinity a zníženou citlivosťou k druhým.

2.2 Identita a spoločnosť

O identite a ľudskom správaní hovoril už sociológ George Herbert Mead (1934): „Spoločnosť formuje self, self formuje sociálne správanie sa.“ To, ako človek zažíva seba, označuje konceptom *identita* a to môže vzniknúť len v sociálnom kontexte na základe toho, ako okolie dáva jedincovi spätnú väzbu na jeho činy. Vzhľadom na vtedajšie spoločenské pomery sa stali Meadove myšlienky veľmi hodnotným zdrojom pre výskum. Sheldon Stryker, predstaviteľ symbolického interakcionizmu, vyvinul Teóriu identity (1968), ktorá získala významne ocenenia. Jej základom je analýza vzťahov medzi *self*, *rolou*, *rolovým správaním* a *spoločnosťou*. Človek si počas svojho života vytvára vlastnú sociálnu štruktúru vzťahov a skupín, v ktorých zaujíma špecifické miesto, sociálne role (Stryker, Burke, 2000).

Výskumom bolo zistené, že človek bude v súvislosti s určitou oblasťou identity prežívať emócie v závislosti od toho, ako sa mu darí v súvislosti s tým zažívať úspech a dobré sociálne interakcie. A taktiež podľa toho, do akej miery je pre jeho identitu a sebaúctu daný aspekt dôležitý. Možno hovoriť o významnom vzťahu sebaúcty v závislosti od úspechu v dôležitej roly (Tomková, 2010, Stryker, Serpe, 1982).

Identita je vždy vytváraná vyvodzovaním významov zo sociálnych interakcii, ktoré sú zasadené do určitej kultúry (kultúry rodiny, kultúry rovesníckej skupiny, školy, krajiny a pod.) Sociálni konštrukcionisti pokladajú identitu nielen za kľúčovú pre život jedinca, ale kľúčovú aj pre proces zmeny v psychoterapii (White, Epston, 1990; Freedman, Combs, 2009). Na Slovensku a v Česku sa sociálnym rolám a identite venovali napríklad Čermáková, Mikulašková, Plichtová. Taktiež Bačová, ktorá vo výskumne Identita slovenských mužov a žien v rôznom období dospelosti (1998) potvrdila rozdiely vo významnosti a type pripisovaných identít v závislosti od rodu a taktiež od veku. Zistila, že vo všetkých obdobiach od mladšej dospelosti respondenti/ky pokladali za najpodstatnejšie „byť členom fungujúcej rodiny“. Teoretikmi psychoterapie založenej na sociálnom konštrukcionizme sú napríklad Vratislav Strnad, Ivan Úlehla a David Skorunka.

Inak by dôležitosť identity popísali sociológovia a psychológovia iných škôl a prúdov. V čom sa však odborníci zhodujú, je, že aj keď je konštruovanie identity celoživotným procesom, z hľadiska detského vývinu je preň obdobie adolescencie kritické. Súvisí to s dočasnou nestabilitou postojov, ich prehodnocovaním. Taktiež s dočasne zvýšenou citlivosťou, zraniteľnosťou a nestabilitou v sebaúcte a sebaobrazu. Zo všetkých vývinových období je práve obdobie adolescencie typické najvýraznejším vonkajším sebauvedomovaním - vlastnú hodnotu mladí vyvodzujú do veľkej miery v závislosti od vnímaného úspechu v očiach druhých. Záleží im na prijatí rovesníkmi, na popularite, zahrnutí, akceptovaní. V rámci životného cyklu je toto obdobie obdobím najväčšieho rozporu medzi potrebou vymedziť a potreby zapadnúť (Vágnerová, 2000).

2.3 Konštruovanie identity a príslušnosť k minorite

To, aké sú dominantné hodnoty v širšej spoločnosti, v rodine aj v užších sociálnych skupinách, spoluvytvára a ďalej výrazne ovplyvňuje postoje jednotlivcov, to, čo pokladá človek za žiaduce a hodné nasledovania, čo považuje za akceptovateľné a čo naopak nie. Na základe toho nahliada každý na samého seba, môže byť na seba hrdý/á alebo ohľadom určitých aspektov zažíva negatívne pocity ako

napríklad hnev, smútok či hanbu. Taktiež to ovplyvňuje to, ako hodnotí človek ostatných, ako si vysvetľuje javy a vzájomné vzťahy.

Záťažou pre konštruovanie identity môže byť vlastná príslušnosť k minorite, ak človeku prináša od okolia neželané spätné väzby. Vtedy býva náročné tento aspekt identity plne a harmonicky akceptovať. Napriek tomu, že človek by sám nemal problém s tým, že vyrastá v chudobnej rodine alebo s tým, že je homosexuál či Róm, nemôže svoje prežívanie vytrhnúť zo sociálneho rámca, zo sociálnych interakcií. Vyrastať ako Róm v spoločnosti, ktorá má problém akceptovať odlišnosti, môže pre dospievajúcich znamenať výzvu, teda ako akceptovať samého seba ako príslušníka minority.

V adolescencii je dominantnou potreba zahrnutia do rovesníckej sociálnej skupiny. Preto je nezahrnutie, vylúčenie a neznášateľnosť pre duševné zdravie veľkou záťažou a ovplyvňuje ďalší psychický vývin. Keď si človek tieto veci neuvedomuje, môže človek nevedomky jednať pod vplyvom dominantnej hodnoty spoločnosti (i predsudkov) alebo názoru skupiny bez toho, že by si pre seba kriticky zvážil dané stanovisko a jeho dôsledky. To je jedným z mechanizmov predsudkov a stereotypov.

2.4 Predsudky a stereotypy

Predsudky možno definovať ako negatívne predpoklady voči niekomu mimo sociálnej skupiny, s ktorou sa dotýčný identifikuje, bez uspokojujúcich racionálnych argumentov (Allport, 1954). Tieto názory a postoje sú relatívne stabilné, majú silný emocionálny náboj na úkor racionálneho obsahu a sú prenášané generáciami. To znamená, že člen skupiny, s ktorou sa človek neidentifikuje, je znevažovaný bez racionálnych argumentov. Nedostatočná znalosť určitého javu či sociálnej skupiny je nahradzovaná v predsudku či stereotype zovšeobecňujúcim názorom či predstavou prijímanou neoverene od iných ľudí či z médií (Pettigrew, 2008).

Niektorí odborníci nerozlišujú medzi predsudkami a stereotypmi, iní odborníci odlišujú predsudky ako také názory a postoje, ktoré obsahujú nepriaznivý alebo nepriateľský vzťah voči iným, zatiaľ čo stereotypy môžu byť postoje neutrálne alebo dokonca vyjadrovať pozitívny vzťah (Průcha a kol, 2001).

Stereotypy sú relatívne stabilné emocionálne zaťažené predstavy a predpoklady, a takmer nezávislé od prežitých skúseností ľudí. Prenášajú sa na jedinca ako výraz verejného názoru, kolektívnej múdrosti, je to niečo, čo „tak skrátka je a hotovo“. Deje sa to prostredníctvom rodiny, školy, autorít. Tvorí ich predstavy, ktoré majú ľudia o sebe, o „svojej“ skupine, s ktorou sa identifikujú, a aj o členoch iných skupín, s ktorými sa naopak nestotožňujú (napr. „Slováci sú pracovití a srdeční ľudia.“ je stereotyp Slovákov o sebe uplatňujúci sa pri konštruovaní národnej identity).

Predsudky predstavujú zvyčajne negatívne postoje, voči určitej skupine ľudí ako celku, v konkrétnych situáciách potom voči jednotlivcovi považovanému za člena skupiny. Ide o silne emotívne a iracionálne predstavy o určitej skupine (napr. „Cigáni sú zlodeji.“, „Všetci bezdomovci sú leniví opilci.“).

Stereotypné uvažovanie a predsudky je nutné vnímať nielen cez konkrétny obsah toho, s čím človek iracionálne nesúhlasí, ale aj cez to, že sú prejavom určitého spôsobu uvažovania o svete, spôsobu uchopovania a vyhodnocovania reality. Je v ňom prítomný vzorec výrazného oddelovania na „ja a oni“, „my a oni“,

čiernobiele videnie, ktoré svet a javy nelogicky redukuje a zdôrazňuje aspekt moci. Hoci si to často neuvedomuje, pre potvrdzovanie vlastnej hodnoty človek obhajuje iracionálne predpoklady (predsudok), ktoré znevažujú tých „iných“, a tým posilňujú pozíciu „našich“.

Profesor Ivan Štúr (2000) dokonca hovoril v súvislosti s predsudkami o poruchách osobnosti, keď zdôrazňoval to, že predstava, ktorú ľudia s predsudkami držia, nezodpovedá realite. Vecné argumenty chýba, sú prekrútené alebo použité mimo relevantný kontext tak, aby si túto bludnú predstavu mohol jedinec udržať, pretože je pre jeho osobnosť ohrozujúce, keď by ju stratil.

Predsudky a uvažovanie neznášanlivým spôsobom si v živote osvojujeme veľmi skoro, a preto je veľmi ťažké svoje predsudky celkom vykoreniť. Thomas Pettigrew (2008), sociálny psychológ z Kalifornskej univerzity, ktorý sa desiatky rokov zaoberal skúmaním ľudských predsudkov, tvrdí, že „emócie predsudkov sa formujú v ranom detstve, zatiaľ čo racionálne argumenty, ktorými sú takéto postoje ospravedlňované, prichádzajú až oveľa neskôr. Zbaviť sa predsudkov býva preto oveľa ťažšie než sa vzdať intelektuálneho presvedčenia. Tieto pocity sú pozostatkom toho, čo sa človek naučil v detstve od svojich rodičov“ (Goleman, 1997).

2.5 Neznášanlivosť a jej prejavy

Stereotypné predstavy a predsudky voči istým skupinám obvykle ústia do **neznášanlivosti**, ktorá má v správaní mnoho prejavov (Matoušek, 2008). Na základe Východiskového materiálu MV SR do Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike je potrebné definovať a snažiť sa predchádzať prejavom netolerancie v spoločnosti, ktorými sú šovinizmus, rasizmus, xenofóbia, anticiganizmus, antisemitizmus, islamofóbia a homofóbia (vrátane transfóbie).

O rasizme a antisemitizme sa v akademickej aj laickej verejnosti hovorí pomerne často. To nemožno tvrdiť o pojme **anticiganizmus**. Nie je však novodobým fenoménom, ktorého názov by bol umelo odvodený od iných názvov pre prejavy neznášanlivosti. Vyskytoval sa už v 30-tych rokoch 20. storočia v súvislosti so štátnou politikou Kremľa vo vzťahu k Rómom. Anticiganizmus predstavuje nástroj stigmatizácie Rómov, ktorej zámerom je vyčleniť ich z majoritnej spoločnosti. Anticiganizmus hľadá základné identifikačné prvky, na základe ktorých je možné takéto vyčleňovanie Rómov zo spoločnosti legitimizovať, prípadne zaviesť iné diskriminačné opatrenia. Princiipiálne ide o rasistický postoj popierajúci základné hodnoty a základné ľudské práva, na ktorých by mala byť postavená každá demokratická spoločnosť. Anticiganizmus bráni rovnakému zaobchádzaniu, a to na základe skutočnosti, kedy predsudky akoby legitimizovali diskriminačné správanie voči Rómom. Tento postoj je široko rozšírený naprieč viacerými krajinami a stavia prekážky pri pokuse o začlenenie a uplatňovanie základných ľudských práv Rómov v jednotlivých štátoch, kde žijú, kde sú ich právoplatnými občanmi. Niektoré skupiny Rómov k tejto situácii sami prispievajú presvedčením, že v majoritnej spoločnosti nemajú šancu uspieť. Stotožnením sa s týmto postojom strácajú motiváciu dosiahnuť viac a sami podporujú prejavy anticiganizmu. (Selling, 2015, Marko, 2005, Nilsson, 2015).

Problematika neznášanlivosti sa týka celej spoločnosti, keďže ide o fenomén sociálne konštruovaný. Hoci je dôležité poznať zraniteľnosť protagonistov, aby ich bolo možné

podporiť, nadmerné patologizovanie je neužitočné, dokonca škodlivé. Zdôrazňovanie roly obete a vinníka a ich vzdialených, protichodných rol v konfliktach vedie k väčšiemu stožňeniu sa s danou rolou a to aj u tých, ktorí to sami pre seba doposiaľ vyjasnené nemali (Olsen, 2015). Je dôležité byť pozorný k tomu, ako používame jazyk pri hovorení o fenoméne a aj konkrétnych incidentoch. Odporúča sa v jazyku problematiky zamerať sa nielen na odľahlé póly stojace oproti sebe na vzdialených koncoch, ale najmä na priestor medzi nimi, ktorý môže slúžiť ako priestor na spoznanie, vedie dialógu, zblíženie. Peter Kulifaj v kontexte problematiky extrémizmu a práce s lokálnymi komunitami hovorí o budovaní mostov cez túto priepasť, snahu o zblíženie namiesto vyzdvihovania rozdielov. Ide o to, že existuje niekoľko skupín, ktoré strácajú kontakt s okolitým svetom. Či už sú to rómske komunity alebo názorovo krajne orientované zoskupenia. Dôležitým je v tomto prípade slovo kontakt, ktoré predstavuje skúsenosť človeka, že žije vo svete s ostatnými ľuďmi, kde je rešpektovaný (on je ok) a zároveň rešpektuje druhých (oni sú ok). To je treba u nich pomôcť rozvinúť (Kulifaj, 2015).

Sociálnu vzdialenosť jednotlivých skupín, či už sú to menšiny, rómske komunity alebo názorovo krajne orientované zoskupenia, je možné zisťovať škálou sociálnej vzdialenosti. Použili ju odborníci aj v prieskume o radikalizácii v roku 2012 (Iveta, Macháček, 2012). Pokiaľ ide o Židov, Ukrajincov, prisťahovalcov, zahraničných robotníkov a homosexuálov, tí sú podľa prieskumu Slováckmi ešte tolerovateľní. Nachádzajú sa v kategórii otvorenosť k súžitíu v jednom štáte. A tu zároveň končí hranica prijateľnosti iných skupín. Odpor voči spolužitíu môžeme vidieť u Slovákov, ak sa spomenú Vietnamci, bezdomovci, prostitútky, černosi, skinhedi, anarchisti a moslimovia. S nimi by respondenti najradšej nechceli trvať na spoločnom území. Ale „za hranice“ by Slováci poslali hlavne narkomanov a Rómov. Skoro dve tretiny obyvateľov voči nim zvolili úplne poslednú možnosť škály „vyhostil/a by som ich najradšej preč zo Slovenska“. V porovnaní so Slováckmi Česi sociálny dištanc od Rómov neudávali. Výskum však preukázal, že u Slovákov je sociálna vzdialenosť, ktorú voči Rómom pocifujú, spojená s negatívnou skúsenosťou a teda nie je výsledkom predsudkom.

Extrémizmus je výrazným odchýlením sa od všeobecne uznávaných a v aktuálnej dobe prijímaných noriem. V rovine sociologickej je možné extrémizmus vymedziť ako súhrn určitých sociálne patologických javov, vytváraných viac či menej organizovanými skupinami osôb a priaznivcami takýchto skupín, s dominantným rysom odmietania základných hodnôt, noriem a spôsobov správania sa platných v danej spoločnosti. V politike je takto označovaný krajne radikálny, ultrapravicový alebo výstredný postoj, subjekt.

Za jednu z príčin vzniku extrémizmu môžeme považovať prítomnosť netolerancie v spoločnosti. Netolerancia je základom ideológie väčšiny extrémistických skupín. Extrémizmus je priamo závislý na usporiadaní a stave spoločnosti, v ktorej sa prejavuje. Keď sa ocitne spoločnosť v štádiu, v ktorom značne narastajú vnútorné rozpory, je veľká väčšina extrémnych aktivít bezprostrednou reakciou na ne. Podľa niektorých autorov je extrémizmus produktom demokratickej spoločnosti (Milo, 2005, Mareš, 2005a).

Politiku smerujúcu k presadeniu hlbokých zmien demokratického systému nazývame **radikalizmom**. To však len vtedy, pokiaľ nie je snaha o jeho úplné odstránenie, ale sú volené spôsoby participácie na existujúcom politickom systéme s využitím legálnych, primárne nenásilných prostriedkov. Extrémizmus potom možno charakterizovať

naopak ako stratégiu, ktorej cieľom je úplné odstránenie samotného demokratického systému a jeho nahradenie iným systémom – autoritatívnym, či totalitárnym, v ktorom absentujú základné demokratické princípy a rešpektovanie ľudských práv. Správa tiež pripomína, že akceptácia násillia je, v protiklade s politikou radikálov, u extrémistov bežná. Hranice medzi demokraciou a radikalizmom na jednej strane, a radikalizmom a extrémizmom na strane druhej, sú však nejednoznačné a priepustné (Milo, 2005, Mareš 2005a, b).

2.6 Neznášateľnosť a obdobie dospievania

Obdobie dospievania odborníci tradične delia na pubescenciu medzi 11. až 15. rokom a adolescenciu medzi 15. a 20. rokom života. Čoraz častejšie sa však termínom adolescencia označuje celé obdobie dospievania. V tom prípade býva členená na včasnú (11 - 13 rokov), strednú (14 - 16 rokov) a neskorú adolescenciu (17 - 22 rokov) (Macek, 2003).

Na rozdiel od bežného pohľadu na dospievanie ako na obdobie „búrok a kríz“, Macek (2003) chápe adolescenciu ako nevyhnutný a dramatický stret protikladných tendencií v človeku. Zdôrazňuje, že ide o proces pozvolnej transformácie vlastných pocitov, názorov a hodnôt. Pre ten sa viac ako kríza hodia označenia „hľadanie a prehodnocovanie.“

V strednej adolescencii ide o obdobie hľadania vlastnej identity, boja s pocitmi neistoty a pochybnosťami o sebe samom, o svojom mieste v spoločnosti. Dospievajúci majú nestabilné postoje, overujú si ich, prehodnocujú. Záleží im na prijatí druhými, popularite, zahrnutí, akceptovaní. A zároveň majú potrebu vymedziť sa - svoju identitu a svoje názory. Neskorá adolescencia je typická komplexnejšími zmenami v psychickej i sociálnej oblasti. Mladí si aktívne hľadajú svoje miesto v spoločnosti, uvažujú o svojej budúcnosti. Rozvíjajú sa intímne, blízke, partnerské vzťahy. Skúšajú nové veci, skúmajú, čo ich baví a naplňa. Mnohí adolescenti ukončujú školu, hľadajú si zamestnanie a osamostatňujú sa od rodičov. Dospievajúci sa vo svojich pocitoch často nevyzná, no zo strachu z nepochopenia si ich necháva pre seba, zdôverovanie môže prežívať ako zahanbujúce. Zmena emočného prežívania sa navonok prejavuje väčšou impulzivitou a nedostatkom sebaovládania (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Zo všetkých vývinových období je práve obdobie adolescencie typické najvýraznejším vonkajším sebauvedomovaním. Vlastnú hodnotu mladí vyvodzujú do veľkej miery v závislosti od vnímaného úspechu v očiach druhých. Preto býva sebahodnotenie u dospievajúcich kolísavé. Sebaúcta je v rámci celého životného cyklu v období adolescencii najnižšia, dospievajúci bývajú často neistí a zraniteľní.

Významnou je veková hranica 18 rokov, teda plnoletosť, zodpovednosť a plné právo rozhodovať o svojom živote tak, ako človek uzná za vhodné. Právo voliť umožňuje aktívne sa zapájať do občianskeho života. Voličské/občianske preferencie vzhľadom na množstvo životných skúseností odrážajú často jednak ne/spokojnosť so stavom spoločnosti, mieru frustrácie, ale aj, pre adolescenciu prirodzenú, dávku revolty voči autorite a dominantnému systému.

V období „hľadania sa“ a dočasne rozkolísanej sebaúcty je riziko, že sa odpoveďou na neistotu stane ideológia, ktorá prináša „istotu“ radikálnymi riešeniami

a pravidlami. Takými sú napríklad sekty, kulty, radikálne životné štýly ako aj radikálne ideológie, extrémizmus.

Dokladá to aj prieskum sympatizovania s ideami ultrapravice na Slovensku, ktorý realizovala Iuventa v r. 2012. V rámci celej populácie (vo veku 16 - 60 rokov) vyjadruje súhlas s ideami ultrapravice 13,5 % Slovákov, najviac stúpencom však mali medzi najmladšími respondentmi, 16- až 17-ročnými adolescentmi (26 %). Rovnako tak radikálne postoje k menšinám súviseli so vzdelaním. Najväčší počet radikálne uvažujúcich o menšinách je v skupine respondentov s ukončeným základným vzdelaním alebo stredoškolským bez maturity. Čím vyššie vzdelanie (a teda aj vyšší vek), tým viac respondentov, ktorí pocitujú odpor k ultrapravicovej ideológii a významne menej jej sympatizantov.

V období dospievania je pre mladých ich vlastná hodnota výrazne odvíjaná od sociálneho statusu, čo tiež môže viesť niektorých jednotlivcov k sympatizovaniu s extrémnymi názormi skupín, kde je ich členstvo vítané a umožňuje im zažiť vlastnú dôležitosť. Toto členstvo nemusí byť realizované len formou fyzického členstva či podpory, ale tiež na symbolickej úrovni súhlasom s extrémnymi postojmi iných, ktoré dodávajú pocit výnimočnosti, exkluzívnosti a zástupných hodnôt, s ktorými je možné sa identifikovať v období ešte neuzavretej vlastnej identity.

Adolescenti majú už rozvinuté abstraktné uvažovanie, myšlienkovu experimentujú s rôznymi pojmami, uvažujú o viacerých možnostiach a kombináciách. Môžu tak problém vidieť z niekoľkých možných hľadísk, uvažovať o alternatívnych riešeniach a vybrať to, ktoré sa im v danej situácii javí ako najvhodnejšie. Už by mali byť schopní pozrieť sa na seba „očami druhých“ a podobne sa aj vcítiť do prežívania iných. Môžu uplatniť empatiu, vzájomnosť (reciprocitu), princípy spravodlivosti. Nadobudnutá schopnosť sebareflexie je dôležitým znakom dospievania vôbec (Langmeier, Krejčířová, 1998). Pre toto je adolescencia vhodný čas na prevenciu proti neznášanlivosti. Človek, ktorý svoje postoje úplne neuzavrel, je práve v rizikovom období a z rôznych dôvodov začína sympatizovať s radikálnymi ideológiami, je teraz s väčšou pravdepodobnosťou schopný prehodnotenia postojov.

V tomto období prehodnocovania deti potrebujú skúšať na vlastnej koži. K tomu patrí aj to, že sa možno „popáliť“. Majú tak šancu zistiť, čo rozhodne nechcú. Preto je užitočné, aby mladí mali dostatok príležitostí, kde užitočne nasmerovať svoju energiu a mali okolo seba aj pozitívne vzory, oporu pri uzatváraní záväzku k hodnotám a prioritám. Dospelí by preto mali dať deťom čas a priestor na spoznávanie samého seba a svojho miesta vo svete a poskytnúť im pri tom dostatok lásky a opory, aby v období vlastnej neistoty nemuseli voliť „istotu“ extrémistických riešení. Práve tie sú v tomto kontexte zjednodušujúcim a „lacným“ riešením na hľadanie samých seba a vlastnej hodnoty.

3 Výskum

3.1 Ciele výskumu

Cieľom výskumu bolo získať spätnú väzbu adolescentov na film Rytmus sídliskový sen, ktorý bol vytvorený ako nástroj prevencie. Zámerom bolo tiež priniesť aktuálny obraz o postojoch slovenských adolescentov voči minoritám. Zisťovali sme preto mieru akceptácie Rómov slovenskými tínedžermi a rozdiel postojov k Slovákom a k Rómom. Zaujímali nás aj zážitky respondentov s neznášanlivosťou a svedectvo o neznášanlivosti v ich okolí. Za dôležitý faktor v správaní považujeme vzťah každého k sebe samému, a preto sme zisťovali aj informácie o jednotlivých aspektoch identity a mieru sebaúcty respondentov.

3.2 Metódy

Zber dát bol realizovaný rok po uvedení filmu do kín a 8 mesiacov po uvedení na DVD kvôli časovému odstupu od tejto distribúcie a zároveň ešte pred uvedením filmu do televízie. Dáta boli získavané oslovením škôl a ďalších inštitúcií pre spoluprácu na výskume. Skupinové administrovanie elektronického dotazníka prebiehalo v priestoroch škôl a ďalších inštitúcií (detské domovy, reedukačné centrá) za prítomnosti zaškolených dospelých. Dotazník pozostával z viacerých škál a okruhov otázok: Rosenbergovej škály sebaúcty, škály zisťujúcej zažívanie jednotlivých aspektov identity, zo škály na skúsenosť s prejavmi neznášanlivosti. Zisťovali sme aj mieru sociálneho dištancu k rómskej minorite pomocou Bogardusovej škály. Mieru predsudkov mladých ľudí voči Rómom sme zisťovali prostredníctvom Osgoodovej škály sémantického diferencálu. Pýtali sme sa na vlastnú skúsenosť s Rómami a Rómkami. Záverečnú časť tvorili položky týkajúce sa spätnej väzby mladých divákov na film Rytmus Sídliskový sen.

Miera sebaúcty adolescentov bola zisťovaná prostredníctvom 10 - položkovej Rosenbergovej škály sebaúcty, (škála RSES, Rosenberg self-esteem scale), ktorá je medzinárodne odporúčaná pre zisťovanie sebaúcty v adolescencii a dospelosti pre jej vysokú spoľahlivosť a dobré psychometrické vlastnosti. Škála bola dostatočne spoľahlivá aj v prípade našej výskumnej vzorky.

Aspekty identity. Príslušnosť jednotlivca k minorite môže byť významným faktorom pri vytváraní identity a tá následne definuje vzťah k samému sebe a ku druhým ľuďom. Zaujímala nás frekvencia zažívaných pocitov adolescentov ohľadom viacerých aspektov identity. Opierali sme sa pri tom aj o teóriu sebahodnotenia (Blatný, 2003), ktoré väčšina autorov rozdeľuje na dve hlavné oblasti - kompetentnosť (schopnosť dosahovať žiadané výsledky, zahŕňa názory ohľadom vlastných schopností) a sebaaprijatie (citový vzťah k sebe ako výsledok hodnotenia sociálnej žiadúcnosti, prijateľnosti a hodnoty).

Vybrané aspekty identity boli relevantné vzhľadom na vek a kritické hodnoty v danom vývinovom období a tiež vzhľadom na tému výskumu: rod, schopnosti a talent (športové, umelecké, vedecké), vzhľad, školské výsledky, vlastné sociálne zručnosti, národnosť, etnicita a pôvod (Slovák, Maďar, Róm, Rusín), ekonomické zázemie, miesto, kde respondent býva, sexuálna orientácia, rodičia a rodina, fyzická

kondícia príp. hendikep, znevýhodnenie, aktuálny alebo minulý pobyt v detskom domove a reedukačnom centre, byť žiakom/žiačkou špeciálnej školy.

Identita Róm/Neróm. Medzi ďalšími položkami dotazníka sme sa pýtali respondentov, či sú alebo nie sú Rómovia a Rómky.

Zážitky s neznášanlivosťou. Mladí ľudia sú vo svojom okolí svedkami viacerých typov správania, ktoré nesú prvky neznášanlivosti, sú nenávisťnými prejavmi. Pýtali sme sa respondentov: „Ako často za posledný rok si bol svedkom uvedeného správania voči osobe alebo skupine osôb kvôli jeho/jej/ich národnosti, jazyku alebo kvôli jeho/jej/ich rodine, ekonomickému zázemiu (finančnej situácii), fyzickému či duševnému znevýhodneniu, kvôli farbe pleti, sexuálnej orientácii či vierovyznaniu?“ Boli sme zvedaví na skúsenosti s prejavmi neznášanlivosti tvárou v tvár a taktiež na internete. Položkami sú formy nenávisťných prejavov tvárou v tvár ako aj na internete tak, ako ich prezentuje eSlovensko v edukačnej časti projektu Nehejtuj.sk. V ďalšom okruhu otázok sme analogicky k položkám na svedectvo neznášanlivosti zisťovali vlastnú skúsenosť s nenávisťným správaním. Škála tak obsahovala 14 položiek svedectva neznášanlivého správania svedka a 14 položiek týkajúcich sa roly obeť. V oboch častiach sa respondenti vyjadrovali frekvenciu, v akej majú skúsenosť s danými prejavmi (od *Nikdy* po *Niekoľkokrát za deň*).

Sociálna vzdialenosť. Mieru akceptácie Rómov mladými ľuďmi na Slovensku sme zisťovali cez sociálnu vzdialenosť, ktorú voči nim cítia. Na tento účel bola použitá Bogardusova škála sociálnej dištancie, využívaná sociológmi na zisťovanie sociálnej vzdialenosti jedinca k určitej skupine, a to mierou prijatia členov danej skupiny od akceptácie „iného“ v krajine až po prienik do rodinného zväzku. Respondenti boli vyzvaní, aby zhodnotili, či by si Róma/Rómku zobrali za manžela/manželku, keď by ho/ju mali radi, či by Róma/Rómku ochotne prijali do kruhu svojich blízkych kamarátov, medzi susedov, v školskej skupinovej práci, ako spoluobčanov, ako dočasne pohybuje sa v krajine, alebo by Rómov úplne vyhostili zo Slovenska.

Postoje k Rómom a predsudky. Štandardizovaná metóda sémantického diferenciálu, vytvorená Charlesom Osgoodom, je určená na zisťovanie postojov cez to, ako ľudia vnímajú určité pojmy. Podľa potreby je možné ju modifikovať. Respondenti sa vyjadrujú na 7 - bodovej škále ohľadom jednotlivých vlastností toho, čo pojem symbolizuje. Umožňuje porovnanie, ako sa v chápaní jednotlivých pojmov od seba líšia rôzne skupiny respondentov, napr. ženy a muži, deti a dospelí a pod. Zisťovali sme postoje respondentov k Slovákom a k Rómom mieru, do akej hodnotia mladí Rómov odlišne od seba samých.

Posledným okruhom otázok boli otázky mapujúce **reakcie na film RYTMUS sídliskový sen**.

Kvantitatívne dáta boli spracované deskriptívnou, korelačnou a variačnou analýzou použitím štatistického software SPSS 15.

3.3 Vzorka a zber dát

Na dotazník odpovedalo 1 084 respondentov z obcí z celého Slovenska, 55 % dievčat a 45 % chlapcov vo veku od 12 do 20 rokov, s vekovým priemerom 15,44 roka, pričom hlavný vekový interval bol 13 - 18 rokov (95 % respondentov) s rovnomerným zastúpením respondentov v rámci 7. - 9. ročníkov ZŠ a 1. - 3. ročníka SŠ.

Respondenti vo vzorke	Počet detí	% z celej vzorky
1. roč. SŠ	222	20,5
2. roč. SŠ	174	16,1
3. roč. SŠ	149	13,7
7. roč. ZŠ	171	15,8
8. roč. ZŠ	191	17,6
9. roč. ZŠ	166	15,3
Iné	11	1,0
Spolu	1 084	100,0

Tab. 1. Vzorka. Pomer respondentov vzhľadom na ročníky školskej dochádzky

Zber dát bol kombinovaný vzhľadom na zámer, ktorý sme sledovali. Je možné odlišiť dve časti vzorky s odlišným postupom pri zbere dát.

Jednu časť vzorky tvorí nenáhodný výber, a teda ide o vzorku cielene oslovených respondentov, ktorí sú zo skupiny detí „zraniteľných prostredím“, v ktorom vyrastajú (aktuálna skúsenosť s umiestnením v detskom domove, náhradnej rodine, reedukačnom centre, výkone trestu, štúdiom na špeciálnej škole). Tieto inštitúcie boli v súvislosti s projektom Nehejtuj.sk oslovené pre návštevu filmu RYTMUS sídliskový sen v sprievode dospelých zástupcov daných inštitúcií, pričom súčasťou týchto podujatí bola aj diskusia s režisérom a najčastejšie aj s hlavnou postavou Rytmusom Patrikom Vrbovským. Opätovným oslovením zástupcov týchto inštitúcií (ako napr. detský domov) bolo možné administrovať dotazník adolescentom. Do tejto časti vzorky spadajú odpovede od 95 respondentov s vekovým priemerom 15,26 rokov, z toho 37 % dievčat a 63 % chlapcov.

Druhú časť vzorky je možné považovať za kontrolnú vzorku k deťom „zraniteľným prostredím“. Šlo v tom prípade o náhodný výber respondentov od 7. ročníkov ZŠ po 3. ročníky SŠ, stratifikovaný podľa kritéria geografických regiónov, veľkosti obcí a typov škôl. Táto časť vzorky predstavuje vzorku, ktorá je národne reprezentatívna pre populáciu vo vekovom intervale adolescencie. Do tohto výberu sa dostalo 989 respondentov s vekovým priemerom 15,46 rokov z toho 57 % dievčat a 43 % chlapcov.

Skúsenosť detí	Počet detí, ktoré majú danú skúsenosť	%
Detský domov	67	70,5
Náhradná rodina	56	58,9
Reedukačné centrum	47	49,5
Výkon trestu	42	44,2
Špeciálna škola	50	52,6

Tab. 2. Skúsenosť detí zraniteľných prostredím (N= 95), možnosť viacnásobných odpovedí

V skupine detí zraniteľných prostredím, teda detí, ktoré majú skúsenosť s detským domovom, reedukačnými centrami, výkonom trestu či špeciálnej školy, je štatisticky významne viac rómskych detí (36,8 %) ako v skupine „bežných“ detí, ktoré túto skúsenosť nemajú (3,7 % Rómov). Možno to vnímať aj naopak - rómske deti sa častejšie ocitajú v situácii, ktorá ich potenciálne znevýhodňuje (riziková). Každý druhý Róm v našej vzorke (48,6 %) je zo skupiny detí „zraniteľných prostredím“ a v tejto rizikovej skupine je len 6 % nerómskych detí zo vzorky.

4 Výsledky

4.1 Sebaúcta

Coopersmith definuje sebaúctu ako „hodnotenie, ktoré si jedinec o sebe robí a obyčajne si zachováva ako posúdenie vlastnej hodnoty“. Ide o súhrn jedincových myšlienok a pocitov, ohľadom vlastnej osoby, pričom tento postoj k sebe môže silno ovplyvňovať nálady, myšlienky a správanie a má silný efekt na sociálne vzťahy jedinca.

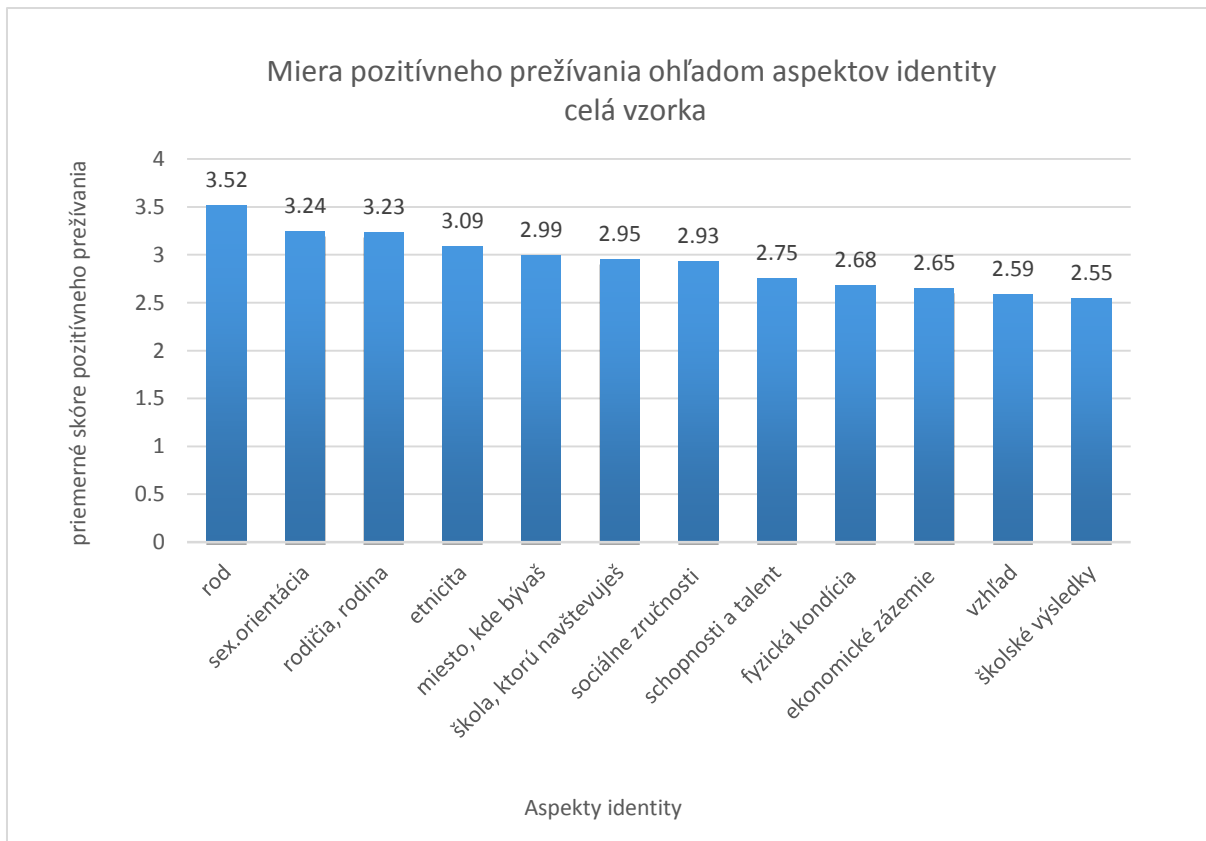
Zistili sme, že respondenti zo skupiny detí „zraniteľných prostredím“ sa od detí z bežnej populácie nelíšia v miere ich celkovej sebaúcty. Respondenti z tejto skupiny majú však rozličné skúsenosti a pri hlbšej analýze sme postrehli, že spomedzi ohrození so sebaúctou detí ako jediná súvisela skúsenosť s náhradnou rodinnou starostlivosťou, ktorá bola vo vzťahu s významne nižšou sebaúctou adolescentov. Respondenti, ktorí majú skúsenosť s detským domovom a respondenti so skúsenosťou s reedukačným centrom, špeciálnou školou či výkonom trestu sa v sebaúcte od ostatných detí významne nelíšili.

Podobne tak sa v miere sebaúcty významne nelíšia ani rómske od nerómskych detí.

4.2 Aspekty identity

Ktoré aspekty identity sú pre mladých zdrojom negatívnych emócií ako hnev, smútok či hanba a ktoré zdrojom pozitívnych emócií ako radosť a hrdosť na seba? Zisťovali sme, ako sa deti cítia ohľadom viacerých aspektov ich identity. Za relevantné oblasti identity vzhľadom na vek sme považovali nižšie uvedené parametre. Zahnuté boli aspekty, ktoré nemôžu deti samé svojim snažením ovplyvniť (rod, národnosť, etnicita, miesto, kde bývajú, rodičia a rodina, vzhľad), rovnako ako tie, ktoré závisia od ich snaženia a vedia sa v nich zlepšovať, keď by chceli (schopnosti a talent, školské výsledky, sociálne zručnosti a i.).

V skupine všetkých tínedžerov (bez ohľadu na to, kde vyrastajú) sme zistili, že oblasťami identity, ktoré sú prevažne zdrojom pozitívnych pocitov (či nižšej miery negatívnych), sú rod, sexuálna orientácia, rodičia a rodina, etnicita, miesto, kde bývajú a škola, ktorú navštevujú. Teda tie oblasti, ktoré oni ťažko môžu vlastným úsilím ovplyvniť, sú relatívne v poriadku a nie sú zdrojom negatívnych pocitov. Zmiešané pocity, a teda nižšie priemerné skóre v prežívaní majú oblasti, na ktoré majú dosah, čiže sociálne zručnosti, schopnosti, sociálne zázemie, školské výsledky. Z výskumu tiež vyplýva, že zdrojom nepríjemných pocitov u mladých je aj vzhľad, čo je prirodzené na vývinové štádium adolescencie. Negatívne pocity zažívajú aj ohľadom ekonomického zázemia rodiny, čo zas vypovedá o hodnotách v spoločnosti, a z toho vyplývajúcich pocitoch rozladenia tínedžerov (Graf 1).

Graf 1. Miera pozitívneho prežívania v súvislosti s jednotlivými aspektmi identity. Celá vzorka (N=1084)

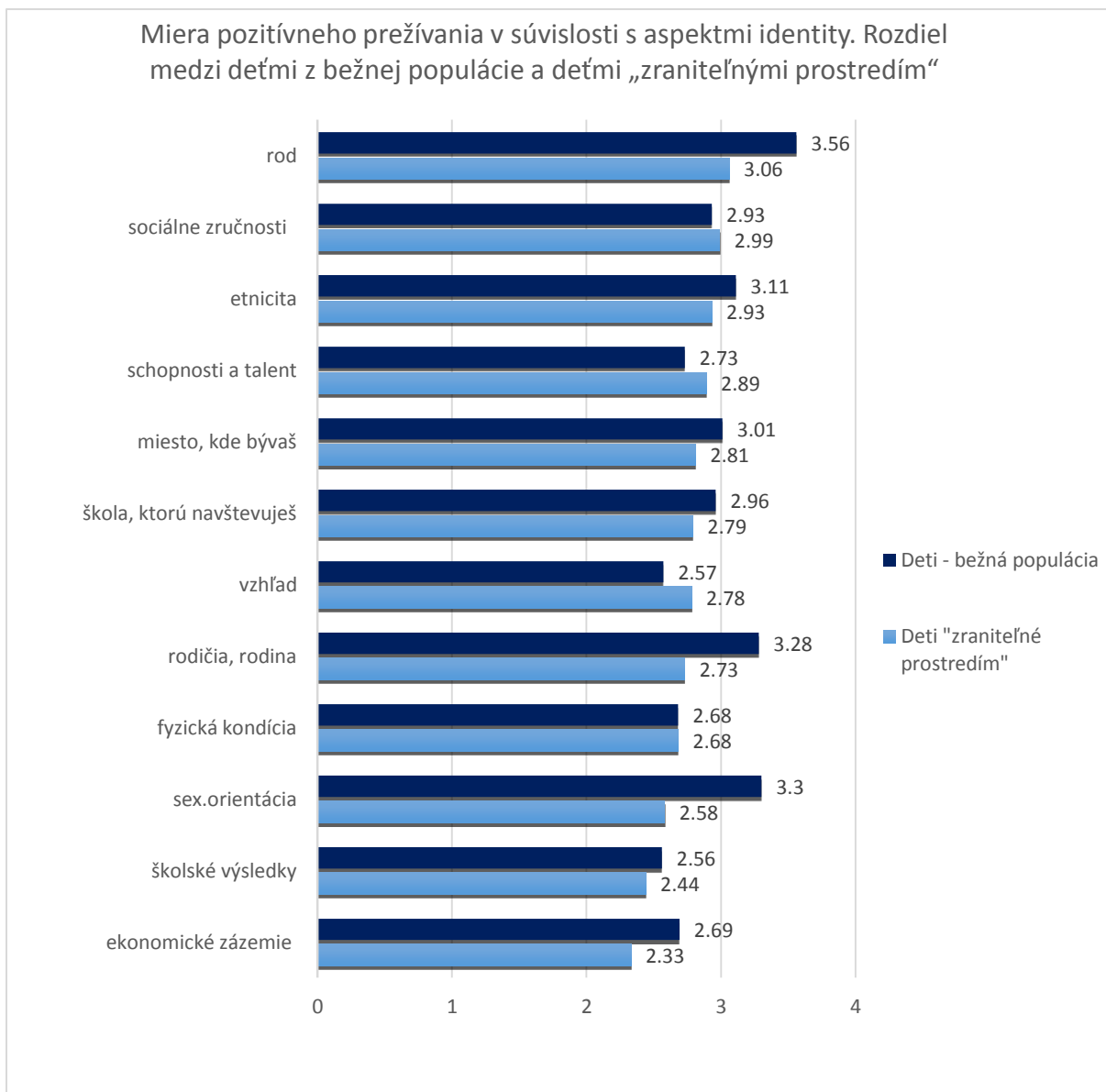
* „Za niečo sme na seba hrdí/é a za niečo práve naopak. To, kým sme, odkiaľ pochádzame, je pre nás niekedy aj zdrojom trápenia, môžeme kvôli tomu zažívať aj nepríjemné pocity ako hanbu, hnev či smútok. Predstav si obdobie posledného roka. Aké pocity ohľadom uvedeného u Teba prevažovali? Zaznač to na osi: 0 (výrazne prevažovali nepríjemne pocity, napr. hanba, hnev či smútok) po +4 (výrazne prevažovali príjemne pocity, napr. radosť, hrdosť na seba).“

4.2.1 Rozdiely v prežívaní aspektov identity: deti „zraniteľné prostredím“ vs. deti z bežnej populácie

Zaujímalo nás, či je rozdiel medzi deťmi z náhodného výberu a deťmi zraniteľnými prostredím v prežívaní niektorých zo skúmaných aspektov identity. V Grafe 2 porovnávame deti ohrozené prostredím a deti z náhodného výberu v pocitoch ohľadom jednotlivých oblastí. Vyššie skóre znamená prevahu pozitívneho prežívania (radosť, hrdosť) na úkor negatívneho prežívania (hnev, hanba, smútok).

V čom sú deti „zraniteľné prostredím“ s ostatnými deťmi podobné?

Deti zo skupiny „zraniteľných prostredím“ sa od ostatných detí v mnohých aspektoch významne nelíšia. Spôsob, akým žijú, ich nelimituje v tom, aby mali príjemné pocity zo seba samých a podobne ako všetky deti zažívajú aj starosti a rozladenia.

Graf 2. Miera pozitívneho prežívania v súvislosti s aspektmi identity. Rozdiel medzi deťmi z bežnej populácie a deťmi „zraniteľnými prostredím“

* „Za niečo sme na seba hrdí/é a za niečo práve naopak. To, kým sme, odkiaľ pochádzame, je pre nás niekedy aj zdrojom trápenia, môžeme kvôli tomu zažívať aj nepríjemné pocity ako hanbu, hnev či smútok. Predstav si obdobie posledného roka. Aké pocity ohľadom uvedeného u Teba prevažovali? Zaznač to na osi: 0 (výrazne prevažovali nepríjemné pocity, napr. hanba, hnev či smútok) cez po +4 (výrazne prevažovali príjemné pocity, napr. radosť, hrdosť na seba).“

Nelíšia sa významne v tom, koľko pozitívnych a negatívnych emócií zažívajú ohľadom svojho vzhľadu, svojich schopností a talentu, svojich sociálnych zručností, svojich školských výsledkov, školy, ktorú navštevujú. Nie je významný rozdiel ani v tom, ako vnímajú svoju fyzickú kondíciu prípadne znevýhodnenie či etnicitu. Deti, ktoré majú skúsenosť s detským domovom, reedukačnými centrami, výkonom trestu či špeciálnej školy a tie, ktoré takúto skúsenosť nemajú, sa významne nelíšia ani v tom, ako sú spokojné so svojimi rovesníckymi vzťahmi.

V čom sa deti „zraniteľné prostredím“ líšia?

Deti z ohrozenej populácie sa významne horšie cítia ohľadom ich ekonomického zázemia. Významne horšie sa cítia ohľadom ich rodiny či rodičov. Taktiež významne častejšie prežívajú negatívne emócie ohľadom ich rodu a sexuálnej orientácie.

Deti z ohrozenej populácie sa významne častejšie stretávajú vo svojom okolí s prejavmi neznášanlivosti a zažívajú na vlastnej koži, viac vid' str. **Error! Bookmark not defined..**

4.2.2 Rozdiely v prežívaní aspektov identity: Róm - Neróm

V čom sú si rómske a nerómske deti podobné?

Rómske od nerómskych detí sa významne nelíšia v miere celkovej sebaúcty. Zistené však boli rozdiely v jednotlivých oblastiach sebakoncepcie podľa toho, koľko príjemných pocitov (radosť, hrdosť) verzus nepríjemných pocitov ako hnev či hanba v súvislosti s tou ktorou časťou identity prežívajú.

Rómske od nerómskych detí sa významne nelíšia sa v tom, koľko trápenia či radosti im prinášajú vlastné schopnosti a talent ani vlastný vzhlad. Významne sa nelíšia ani v miere, do akej sú spokojní so svojimi rovesníckymi vzťahmi a vlastnými sociálnymi zručnosťami. Nelíšia sa významne ani v tom, ako zažívajú školu, do ktorej chodia. Rómovia aj Nerómovia dokážu mať zo seba dobrý pocit, byť na seba hrdí, pokiaľ ide o svoje schopnosti ako aj vzhlad.

Nebol zistený štatisticky významný rozdiel oproti nerómskym deťom v tom, ako často bývajú svedkami nenávisťných prejavov a neznášanlivosti vo svojom okolí ani v tom, ako často sa stretávajú s týmito prejavmi na vlastnej koži.

V čom sa rómske a nerómske deti líšia?

Významne častejšie sa rómski tínedžeri však cítia zle zo školských výkonov a telesnej kondície či hendikepu.

Významne horšie sa rómski tínedžeri cítia ohľadom ich rodiny a rodičov, ohľadom svojej etnicity, pôvodu a aj miesta, kde bývajú. Rómski tínedžeri sa významne horšie cítievajú aj ohľadom svojho rodu a sexuálnej orientácie ako tínedžeri nerómski.

4.3 Neznášanlivosť

4.3.1 Neznášanlivé správanie – svedok

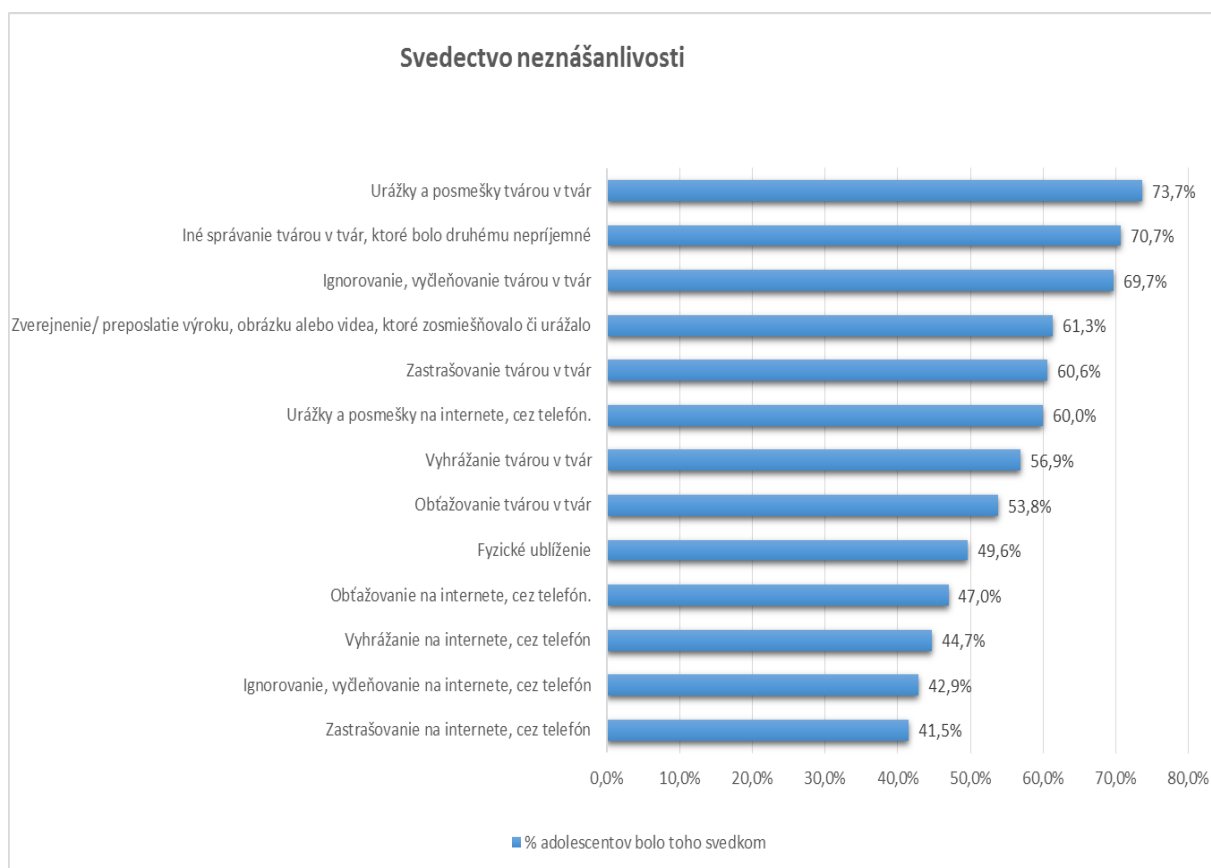
Mladí ľudia sú vo svojom okolí svedkami viacerých typov správania, ktoré nesú prvky neznášanlivosti. Zaujímalo nás, s ktorými sa stretávajú vo svojom okolí najčastejšie. Pýtali sme sa respondentov: „Ako často za posledný rok si bol svedkom uvedeného správania voči osobe alebo skupine osôb kvôli jeho/jej /ich národnosti, jazyku alebo kvôli jeho/jej/ich rodine, ekonomickému zázemiu (finančnej

situácii) , fyzickému či duševnému znevýhodneniu, kvôli farbe pleti, sexuálnej orientácii či vierovyznaniu?“.

87,5 % respondentov sa za posledný rok stretlo vo svojom okolí s aspoň jedným zo správání, charakterizovaným ako neznášanlivosť. Opýtaní boli svedkami najmä :

- urážok a posmeškov tvárou v tvár
- ignorovania a vyčleňovania tvárou v tvár
- iného správania tvárou v tvár, ktoré bolo druhému nepríjemné
- zverejnenia/preposlania výroku, obrázku alebo videa, ktoré zosmiešňovalo či urážalo
- urážok a posmeškov na internete, cez telefón

Ďalej nasledovalo zastrašovanie tvárou v tvár, urážky a posmešky na internete, cez telefón a vyhrážanie tvárou v tvár. Graf 3 zobrazuje, koľko tínedžerov z celej vzorky bolo svedkami daného správania. V zadaní otázky bolo zdôraznené, že ide o správanie sa k jedincovi kvôli jeho/jej /ich národnosti, jazyku alebo kvôli rodine, ekonomickému zázemiu, fyzickému či duševnému znevýhodneniu, kvôli farbe pleti, sexuálnej orientácii či vierovyznaniu“. Preto také správanie považujeme za prejav neznášanlivosti medzi mladými.

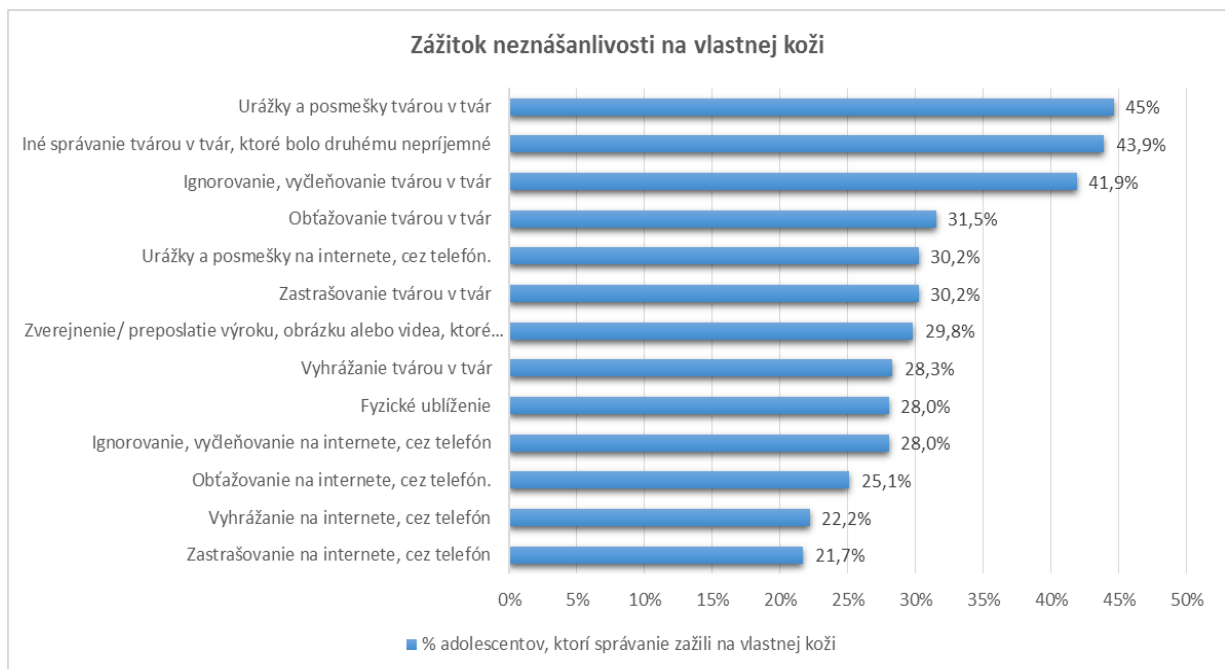
Graf 3. Svedectvo neznášanlivosti

*Počet respondentov, ktorí sa za posledný rok stretli aspoň raz s uvedenými prejavmi neznášanlivosti

4.3.2 Obeť neznášanlivosti

Za posledný rok na vlastnej koži nezažilo žiadny prejav neznášanlivého správania 33,5 % respondentov a 66,5 % sa stretlo aspoň s jedným z jeho prejavov. Najviac respondentov na vlastnej koži zažilo aspoň raz urážky a posmešky tvárou v tvár, iné nepríjemné správanie, nasledovalo ignorovanie a vyčleňovanie tvárou v tvár a obťažovanie. Ďalšími najčastejšími prejavmi sú urážky a posmešky na internete, cez telefón. Pre viac výsledkov viď Graf 4.

Najčastejšie sú urážky a posmešky tvárou v tvár, iné nepríjemné správanie zoči voči, obťažovanie a zastráňovanie. Stále častejšie však mladí zažívajú či sami využívajú ubližovanie zdanlivo bez ubližovania, ide o ignorovanie a vyčleňovanie. Nezahrnutie medzi rovesníkov a izolovanie od aktivít a spoločenského diania býva pre dospelujúcich podobne zdrvujúce ako fyzické ubližovanie. Nasledujú prejavy neznášanlivosti elektronickej formy.

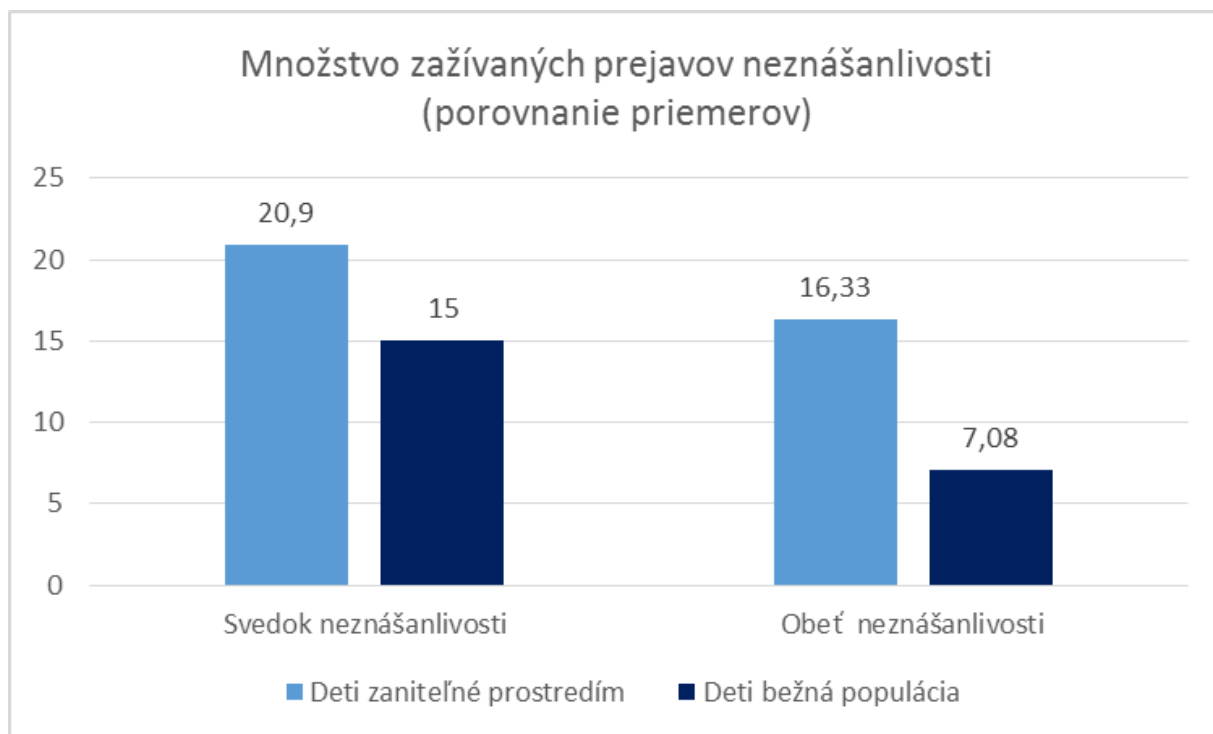

Graf 4. Zážitok neznášanlivosti na vlastnej koži respondentov

*Počet respondentov, ktorí sa za posledný rok stretli aspoň raz s uvedenými prejavmi neznášanlivosti

Analyzovali sme rozsah, v akom sú respondenti svedkami a obeťami prejavov neznášanlivosti. Brali sme teda do úvahy nielen to, s ktorými prejavmi sa stretli, ale aj frekvenciu, v akej javy zažívajú. Následne sme porovnali priemerné skóre medzi skupinami Rómov a Nerómov. Obdobný výpočet sme uplatnili pre porovnanie adolescentov z bežnej populácie a z populácie „zraniteľných“.

V tom, koľko nenávisťných prejavov zažívajú rómske a nerómske deti, nie je štatisticky významný rozdiel. Avšak deti „zraniteľné prostredím“ zažívajú na vlastnej koži významne viac prejavov neznášanlivosti a tiež sú svedkami významne viacerých prejavov neznášanlivosti vo svojom okolí.

Graf 5. Porovnanie zážitku a svedectva neznášanlivosti medzi skupinami detí „zraniteľných prostredím“ a detí bežnej populácie.

*Porovnanie priemerného skóre prejavov neznášanlivosti

Z výsledkov vyplýva, že je dieťa Róm či nie, podstatné je to, v akom prostredí sa dieťa a tínedžer nachádza, aké sociálne interakcie zažíva a podľa toho sa stretáva aj s kultúrou znášanlivosti alebo kultúrou neznášanlivosti. Rómovia sa nachádzajú aj v skupine detí bežnej populácie - sú žiakmi škôl rôznej kvality a žijú v rozličných susedstvách s rozličnými vzťahmi. V skupine detí „zraniteľných prostredím“ však hovoríme o detských domovoch, reedukačných centrách, zážitkoch s výkonom trestu, teda ide o prostredie, kde sa s väčšou pravdepodobnosťou vyskytovala alebo stále vyskytuje netolerancia a agresia. A o tom svedčia aj naše výsledky.

Je potrebné zmieniť sa o tom, že tam ani tam dieťa nie je pasívnym recipientom správania a samo kultúru aktívne spoluvytvára, prispieva k nej svojim správaním.

4.4 Sociálna vzdialenosť

Chcú sa mladí s Rómami kamarátiť, žiť, spolupracovať alebo si od Rómov držia odstup či s nimi dokonca vôbec nechcú prebývať v jednej krajine? Pomocou Bogardusovej škály sociálnej dištancie sme zisťovali mieru sociálnej vzdialenosti, ktorú voči Rómom cítia mladí ľudia na Slovensku. Respondenti boli vyzvaní, aby zhodnotili, či by si Róma/Rómku zobrali za manžela/manželku, keď by ho/ju mali radi, či by Róma/Rómku ochotne prijali do kruhu svojich blízkych kamarátov, medzi susedov, v školskej skupinovej práci, ako spoluobčanov, ako dočasne pohybujúcich sa v krajine, alebo by Rómov úplne vyhostili zo Slovenska.

Miera sociálnej blízkosti/ vzdialenosti	Počet detí	%		
V budúcnosti by som si Rómku/Róma kľudne zobral/a za manželku/manžela , ak by som ju/jeho mal/a rád/a.	201	19,9	Výrazná blízkosť	Blízkosť 72,2%
Róma/Rómku by som kľudne mal medzi blízkymi priateľmi .	399	39,4	59,3%	
Róma/Rómku by som kľudne prijal/a medzi susedov .	67	6,6	Značná blízkosť	
Kľudne by som v škole pracoval v skupinke/krúžku s Rómom/Rómkou	64	6,3	12,9%	
Aj Rómovia a Rómky kľudne nech sú občanmi Slovenska.	57	5,6	Značná vzdialenosť	Dištanc 27,8%
Prijal/a by som Rómov na Slovensku, ale len prechodne -povedzme ako turistov, rozhodne však nie ako občanov.	87	8,6	14,2%	
Vyhostil/a by som Rómov a Rómky z našej republiky.	137	13,5	Extrémna vzdialenosť	
Total (nerómska populácia)	1012	100%	100%	100%

Tab. 3. Miera želanej sociálnej blízkosti s Rómkami a Rómami

- **Extrémna blízkosť.** 59,3 % mladých ľudí by bola spokojná s výraznou blízkosťou, nevadilo by im byť s Rómom v najužšom, rodinnom zväzku či byť blízkymi priateľmi. 2-krát viac respondentov preferuje radšej „len priateľstvo“ (39,4 %), nie hneď rodinný zväzok (19,9 %).
- **Značná blízkosť.** 12,9 % opýtaných tínedžerov by najradšej bolo s Rómami tak akurát, ani nie blízko, no ani si ich nepotrebujú držať príliš od tela. Vedia si predstaviť spoluprácu s nimi alebo interakcie v susedstve. Tieto dve podskupiny vo výpočtoch spájame do skupiny „tolerantnejších tínedžerov“, čo tvorí 72,2 % celej vzorky. Za povšimnutie stojí skutočnosť, že tých, ktorí si pripustia Rómov k sebe bližšie do okruhu priateľov či rodiny, je približne 5-krát viac, ako tých, ktorým vyhovuje blízkosť niekde na úrovni spolupráce. Zdá sa, že ak je človek

znášateľný, tak hranice toho, kde si potrebuje niekoho držať od tela, sa stierajú a pokojne pustí príslušníka minority k sebe bez zbytočných obrán.

- **Značná vzdialenosť (14,2 %).** Ako značnú vzdialenosť od minority sme označili odpovede, ktoré vypovedajú o tom, že respondent si neželá Rómov v osobnom kontakte, že uvažuje vo vzťahu k nim nie na úrovni osobných interakcií, ale odosobnene, na úrovni prítomnosti v krajine. Uvažuje v kontexte ich ne/akceptovania v krajine. 5,6 % respondentov nemá problém s tým, že budú Rómovia občanmi Slovenska, ale bližšie už s nimi interagovať nemusia. Pomerne radikálny postoj vyjadruje želaná vzdialenosť respondenta od Rómov „môžu byť v krajine, ale radšej len dočasne, nie ako občania“ (8,6 % respondentov).
- **Extrémna vzdialenosť.** 13,5 % tínedžerov zo vzorky sú tí, ktorí majú k Rómom najextrémnejšie postoje, vyhostili by Rómov z krajiny. Túto vzdialenosť možno považovať za radikálnu, je znakom neznášateľnosti.

Podskupiny Značná vzdialenosť a Extrémna vzdialenosť vo výpočtoch spájame do skupiny „dištancujúcich tínedžerov“, čo tvorí 27,8 % celej vzorky.

Miera sociálneho dištancu	Počet respondentov	%
tolerantnejší tínedžeri	281	27,8
dištancujúci sa tínedžeri	731	72,2
spolu	1 012	100,0

Tab. 4. Počet respondentov v porovnávaných skupinách podľa miery sociálnej vzdialenosti

Extrémna vzdialenosť (želajú si vysťahovanie Rómov zo Slovenska)

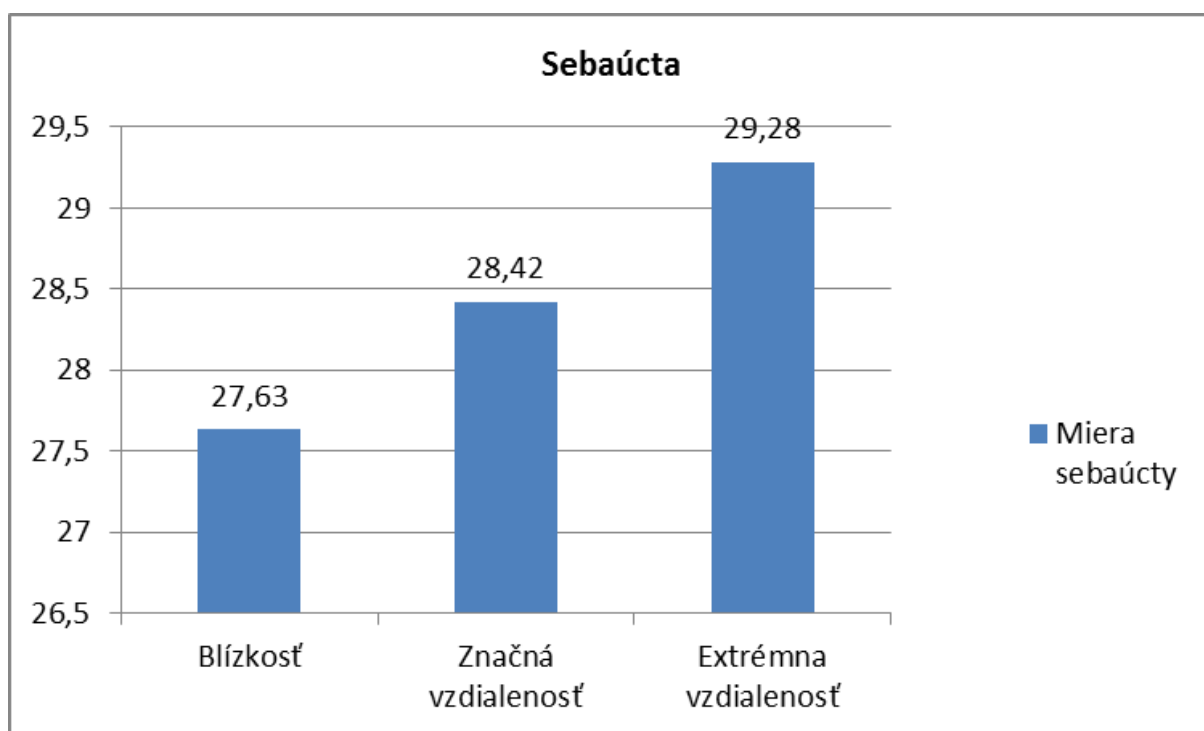
- Nie je významný rozdiel v počte tých, ktorí si želajú vysťahovanie Rómov, medzi adolescentmi, ktorí majú vlastnú skúsenosť s Rómami a tými, ktorí nemajú.
- Nie je významný rozdiel v počte tých, ktorí si želajú vysťahovanie Rómov, medzi deťmi „zraniteľnými prostredím“ a tými z bežnej populácie.
- Extrémne hodnoty významne častejšie volia chlapci (20,6 %) ako dievčatá (7,4 %) a to významne častejšie skupina najstarších respondentov (17- až 20-ročných) oproti mladším respondentom.
- Tí, ktorí volili v sociálnej vzdialenosti extrémne hodnoty a najradšej by Rómov vyhostili z krajiny, pociťujú v súvislosti so svojim vzťahom významne viac pozitívnych emócií a majú významne vyššiu sebaúctu.

Sociálna vzdialenosť a sebaúcta

Zaujímalo nás, akú mieru sebaúcty majú adolescenti, ktorí sa od minorít dištancujú a tí, ktorí sú tolerantnejší. Porovnávali sme mieru sebaúcty medzi skupinami podľa toho, ako veľmi sa od Rómov dištancujú.

Podľa priemerného skóre sebaúcty pre celú vzorku ($\bar{x}=28,5$), odchýlkami od priemeru ($SD=4,5$) a celkového rozloženia odpovedí je možné konštatovať, že odpovede majú u adolescentov normálne rozloženie a dá sa hovoriť o neprimerane zníženej sebaúcte 9,2%, priemernej sebaúcte (80,1%) a neprimerane zvýšenej sebaúcte (10,7%).

Čím extrémnejší postoj k Rómom (želaná vzdialenosť od Rómov), tým vyššia sebaúcta tínedžerov. Tí respondenti zo skupiny s extrémnou dištanciou a zo skupiny so značnou dištanciou mali významne vyššiu sebaúctu ako respondenti zo skupiny tolerantných. Skupiny extrémne a značne dištancovaných sa navzájom mierou sebaúcty významne nelíšia.

Graf 6. Sebaúcta a sociálna vzdialenosť od Rómov

*Porovnanie priemerov sebaúcty v skupinách dištancujúcich sa adolescentov a adolescentov tolerantných.

Do skupiny tínedžerov s relatívne otvoreným postojom k Rómom však spadlo 72,2 % respondentov. Väčšina respondentov mala teda v porovnaní s extrémnejšie uvažujúcimi respondentmi nižšiu mieru sebaúcty.

V skupine so zvýšenou sebaúctou je významne viac respondentov, ktorí sa od Rómov extrémne dištancujú a významne viac tých, ktorí by, keby mohli, podporili svojim hlasom stranu Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko.

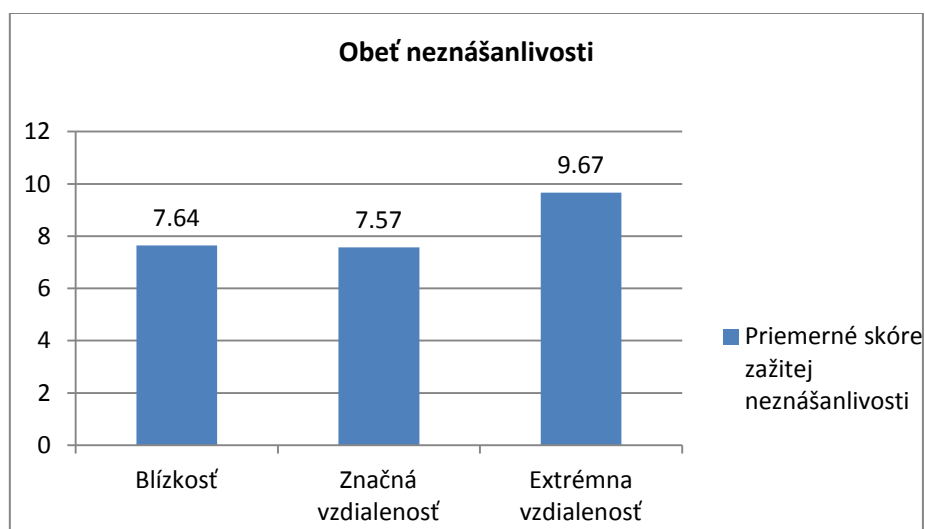
Tí respondenti, ktorí sú voči Rómom tolerantnejší, majú významne častejšie sebaúctu v oblasti priemeru, teda na úrovni bežnej pre populáciu tínedžerov.

Extrémny postoj tínedžerov významne súvisí so zvýšenou sebaúctou, ktorá nemusí byť pre sociálne interakcie a vzťahy najzdravšia. V niektorých prípadoch môže ísť o nerealistický náhľad na seba a svoje schopnosti, môže to byť prejavom/dôsledkom menšieho kontaktu s realitou a menej presného sebaopoznania a sebaodhadovania (Kohoutek, 2000). Iné výskumy (Katreniaková, Sarková, 2004) boli zamerané na porovnanie sebaúcty medzi skupinami dospievajúcich, ktorí boli v roli šikanovaného, tých, ktorí sami druhých šikanovali a tých, ktorí majú skúsenosť s oboma rolami. Zvýšená sebaúcta bola zistená u ľudí, ktorí šikanovali druhých a ktorí sami šikanovaní neboli. Tí, ktorí nikoho nešikanovali, ani nik neubližovali im, mali sebaúctu priemernú. Zníženú sebaúctu mali tí, ktorí boli šikanovaní a sami ostatným neubližovali.

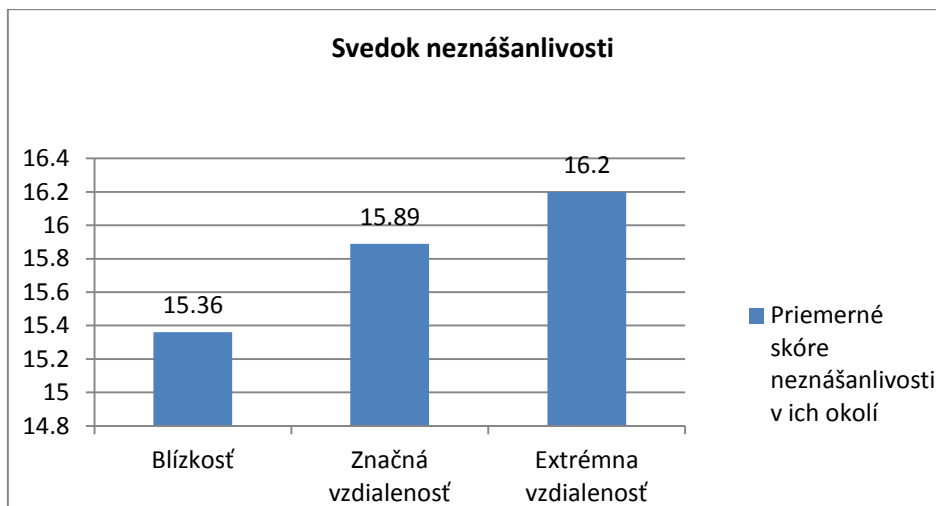
Sociálna vzdialenosť a skúsenosť s neznášanlivosťou

Tí s najextrémnejším postojom k Rómom zažili v porovnaní s tými tolerantnejšími tínedžermi v priemere najviac nenávisťných prejavov na vlastnej koži a rovnako tak boli svedkami najviac nenávisťných prejavov vo svojom okolí. Je možné, že netolerancia bola kontextom, v ktorom sa formovali ich postoje a predpoklady o ľuďoch a vzťahoch.

Rozdiely v tom, koľko nenávisťných prejavov zažívali či videli tínedžeri, ktorí sa od Rómov medzi tolerantnejšími a dištancujúcimi však nie sú štatisticky významné.

Graf 7. Priemerné skóre zažitej neznášanlivosti na vlastnej koži. Porovnanie skupín podľa miery dištancovania sa od Rómov

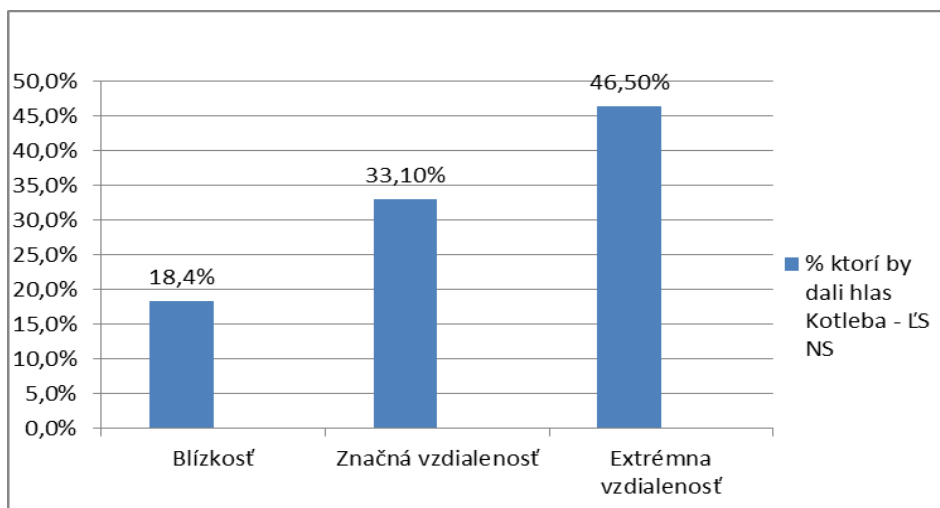
Graf 8. Priemerné skóre videnej neznášanlivosti medzi ostatnými. Porovnanie skupín podľa miery dištancovania sa od Rómov

4.5 Sympatie mladých s ultrapravicou. Politická strana Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko

Z celej vzorky slovenských tínedžerov, ktorú tvorí 1 084 respondentov vo veku 12 - 20 rokov, by 24 % tínedžerov dalo hlas strane Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko. 63,7 % hovorí o tom, že takí ľudia sú medzi mladými v ich okolí.

O niečo väčší výskyt potenciálnych voličov Kotleba – ĽS NS je medzi nerómskou populáciou tínedžerov (24,6 %) oproti počtu potenciálnych voličov v populácii Rómov (16,7 %). Tento rozdiel však nie je štatisticky významný. Prekvapivé je tiež, že zo vzorky rómskych adolescentov sa našlo až 16,7 %, ktorí vyjadrujú sympatie ideológii krajnej pravice. Môže to svedčiť o.i. o slabej informovanosti ohľadom politického diania a konkrétnej agendy politických strán.

V skupine respondentov s najextrémnejšími postojmi k Rómom je 46,5 % takých, ktorí by volili stranu Kotleba - ĽS NS, čo je tri krát viac ako v skupine respondentov tolerantnejších (18,4%). V skupine tých značne dištancujúcich sa od Rómov je potenciálnych voličov Kotleba - ĽS NS 33,10 %, teda stredne veľa. Tieto rozdiely sú štatisticky významné.

Graf 9. Sympatie mladých s ultrapravicou. Rozdiely vzhľadom na sociálnu vzdialenosť respondentov

**Keď by si mohol, dal by si hlas politickej strane Kotleba - ĽS NS? (výpočet pre vzorku všetkých respondentov, N=1 084)*

Z výsledkov je možné zhrnúť, že miera neznášanlivosti k minoritám, konkrétne k Rómom, významne súvisí so sympatiami s ultrapravicou, teda s potenciálnym hlasovaním politickej strany Kotleba – ĽS NS.

Sú deti z rizikového prostredia viac extrémne vo svojich postojoch?

Medzi bežnou populáciou a tínedžermi „zraniteľnými prostredím“ boli zistené určité rozdiely v počte tých, ktorí sa od Rómom dištancujú (extrémne alebo značne). Deti, ktoré by sa najradšej dištancovali od Rómom, sú aj v skupine tých, ktorí majú skúsenosť s pobytom v detskom domove, náhradnej starostlivosti, štúdiom na špeciálnej škole, nie však vo významne iných počtoch ako medzi deťmi v bežnej populácii. Zato medzi tými, ktorí majú vlastnú skúsenosť s reedukačnými centrami a výkonom trestu, je významne viac tínedžerov dištancujúcich sa od Rómom ako v bežnej populácii.

	% dištancujú sa od Rómom (extrémne alebo značne)	% Hlasoval by som za Kotleba – ĽS NS	% Moje okolie by hlasovalo za Kotleba - ĽS NS	Počet respondentov vo vzorke
celá vzorka	26,7	24,1	63,7	1 084
vlastná skúsenosť - detský domov	28,4	28,4	40,3	50
vlastná skúsenosť - náhradná rodina	37,5	33,9	35,7	56
vlastná skúsenosť - reedukačné centrum	40,4	46,8	40,4	47
vlastná skúsenosť - výkon trestu	40,5	45,2	38,1	42
vlastná skúsenosť - špeciálna škola	32	34	27,4	50

Tab. 5. Prostredie, v ktorom deti vyrastajú, miera sociálneho dištancu a sympatie s ultrapravicou

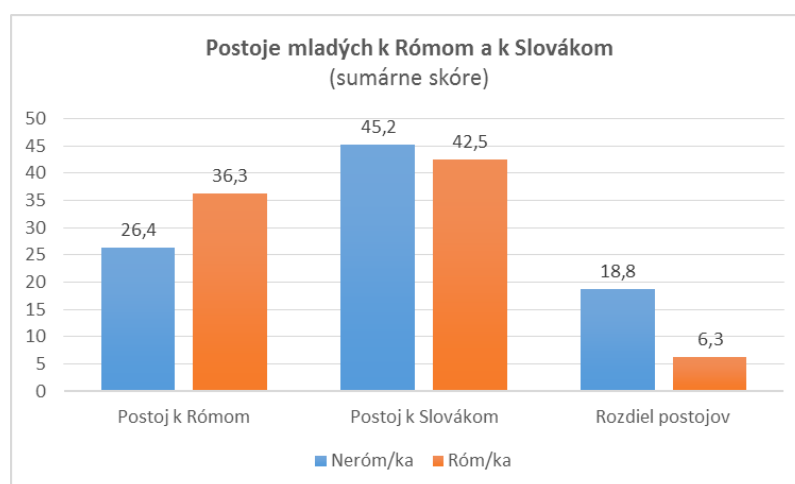
- Skúsenosť s pobytom v **detském domove** súvisí významne s počtom mladých, ktorí by hlasovali za Kotleba - ĽS NS. Medzi tými, čo mali čo dočinenia s detským domov, je významne viac detí, ktorí by volili Kotleba - ĽS NS.
- Významne menej detí, ktorí hovoria, že ich okolie by volilo Kotleba - ĽS NS, je v skupine detí, ktoré mali alebo majú skúsenosť s **náhradnou rodinnou starostlivosťou**, než medzi tými, ktorí takúto skúsenosť nemajú.
- Medzi tými, čo mali alebo majú vlastnú skúsenosť s **reedukačným centrom**, je významne viac tínedžerov, ktorí by volili Kotleba - ĽS NS než medzi tými tínedžermi, ktorí takú skúsenosť nemajú.
- Medzi tými, čo mali alebo majú vlastnú skúsenosť s **výkonom trestu**, je významne viac tínedžerov, ktorí by volili Kotleba - ĽS NS než medzi tými tínedžermi, ktorí takú skúsenosť nemajú.
- Medzi tými, čo mali alebo majú vlastnú skúsenosť štúdia v **špeciálnej škole**, je významne menej tínedžerov, ktorí vedia o takých preferenciách v ich okolí.

4.6 Postoje adolescentov k Rómom a predsudky

Výskumná metóda Sémantický diferenciál umožňuje zistiť, do akej miery ľudia hodnotia kladne určitý pojem, ktorý reprezentuje istý jav, objekt, ľudí, skupinu ľudí. Takým predmetom skúmania môže byť aj etnikum alebo národ, ktoré predstavuje sociálnu skupinu, s ktorou sa ľudia identifikujú alebo neidentifikujú. Pojem Slováčok v priestore významov umožňuje pre väčšinu ľudí žijúcich na Slovensku sa s pojmom identifikovať. V takom prípade hodnotenie pojmu Slováčok vyjadruje zároveň postoj k sebe samému. Hodnotením pojmu Róm je pre väčšinu respondentov (Nerómov) vyjadrením postoja k minorite. Bolo tak možné zistiť, do akej miery majú Rómovia a Nerómovia kladný postoj k Rómom a do akej miery je postoj k Rómom odlišný od vnímania Slováčkov.

Sumárne skóre v postoji vyjadruje do akej miery je postoj kladný. Čím vyššie skóre, tým lepší postoj majú dotyční k skúmanému, v tomto prípade k Rómom a k Slováčkom.

Vzhľadom na výskumný problém sú informatívne rozdiely v postojoch k Rómom a postojoch ku Slováčkom, čo vypovedá o vnímaní odlišnosti. Vypovedá to o tom, o koľko lepšie alebo horšie sú postoje mladých k minorite oproti majoritnému etniku.

Graf 10. Postoje mladých k Rómom a k Slováčkom. Sumárne skóre

Medzi Rómami a Nerómami je štatisticky významný rozdiel v postoji ku Rómom i ku Slovákom. Obe skupiny majú kladný postoj k Slovákom, avšak Nerómovia významne lepší než Rómovia. Rovnako tak obe skupiny majú kladný postoj k Rómom, avšak Rómovia v priemere významne viac ako Nerómovia. Rómovia aj Nerómovia hodnotia Slovákov kladnejšie ako Rómov.

Rozdiel medzi postojom ku Slovákom a postojom k Rómom, na základe ktorého možno usudzovať o predsudku, je významne vyšší u Nerómov. Rómovia samých seba hodnotia podobne pozitívne ako Slovákov, zatiaľ čo Nerómovia v tom vidia výrazný rozdiel a k Rómom majú významne horší vzťah ako ku Slovákom. Dá sa zhrnúť, že odlišne (výrazne horšie od svojho vlastného etnika) vnímajú len Nerómovia rómsku minoritu.

Čím horší postoj k Rómom mladí majú, tým väčšiu sociálnu vzdialenosť od nich si želajú. Čím lepší postoj majú adolescenti k Slovákom, tým väčší dištanc si želajú od Rómov.

Čím rozdielnejšie od seba samého Nerómovia hodnotia Rómov, tým väčšiu sociálnu vzdialenosť od nich si želajú.

Tí, čo by sa najradšej od Rómov dištancovali, sú tí, čo vnímajú Rómov významne horšie ako Slovákov.

4.6.1 Vplyv vlastnej skúsenosti

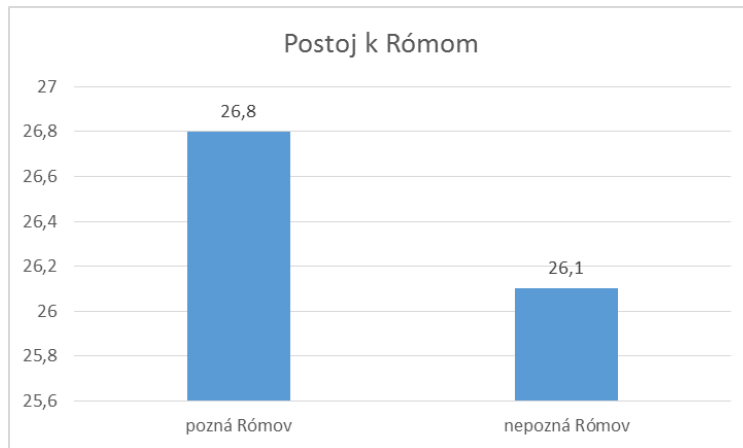
Vlastná skúsenosť s Rómami a odlišnosť postojov k Rómom a Slovákom

Zaujímalo nás, ako súvisí vnímanie Rómov s reálnou skúsenosťou z vlastných zážitkov s Rómami v okolí respondentov. Vlastná skúsenosť zaväzuje v tom, do akej miery vnímajú tínedžeri Rómov ako etnikum odlišne od Slovákov.

Či už mladí s Rómami vlastnú skúsenosť majú alebo nie, hodnotia Rómov ako etnikum v priemere horšie ako hodnotia Slovákov. Avšak u respondentov s vlastnou skúsenosťou s Rómami je rozdiel v hodnotení Slovákov a rómskeho etnika významne menší.

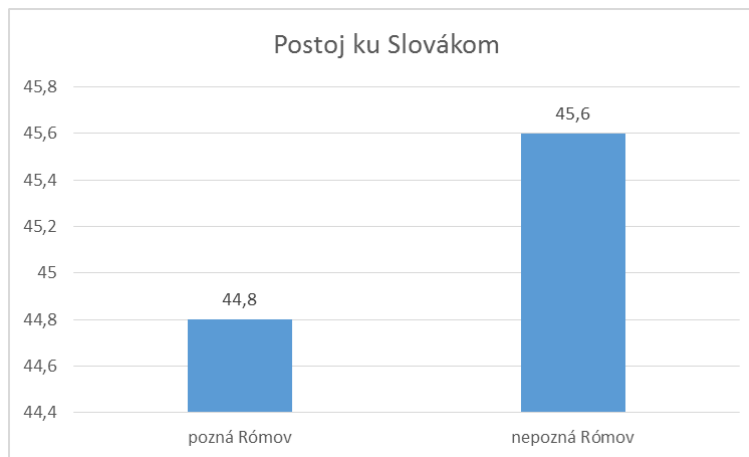
V porovnaní s respondentmi, ktorí Rómov z vlastnej skúsenosti nepoznajú, tí, ktorí ich poznajú, ich hodnotia o niečo lepšie (aj keď na nevýznamnej úrovni) a zároveň o niečo menej vyzdvihujú Slovákov (taktiež štatisticky nevýznamne). Tým sa ale približujú priemery v hodnoteniach týchto dvoch pojmov. Výsledkom je, že sa u nich znižuje rozdiel v tom, ako vnímajú Rómov a ako vnímajú Slovákov. A tento výsledok štatisticky významný je.

Nižšie uvedené grafy znázorňujú priemerné skóre postoja k Rómom respondentov - tých, ktorí Rómov poznajú z vlastnej skúsenosti vs. tých, ktorí Rómov nepoznajú z vlastnej skúsenosti.

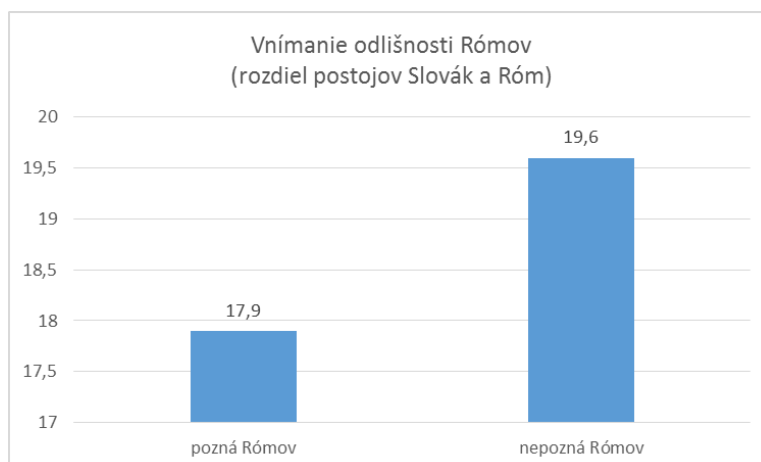
Graf 11. Postoj adolescentov k Slovákom

*Vyššie priemerné skóre vypovedá o pozitívnejšom postoji

Graf 12. Postoj adolescentov k Slovákom

*Vyššie priemerné skóre vypovedá o pozitívnejšom postoji

Graf 13. Vnímanie odlišnosti Rómov majoritnou spoločnosťou

*Rozdiel priemerných sumárnych skóre postojov ku Slovákom a ku Rómom. Rozdiel hodnotení vlastnej skupiny a minority vypovedá o vnímaní odlišnosti

Z toho vyplýva, že vnímanie Rómov ako výrazne odlišných od samého seba (v horšom smere) je viac predsudkom a významne súvisí s tým, či opýtaní Rómov zo skúsenosti poznajú alebo nie.

Vlastná skúsenosť s Rómami a sociálna vzdialenosť

Medzi tými respondentmi, ktorí Rómov z vlastnej skúsenosti nepoznajú, je významne viac tých, ktorí sa od nich dištancujú (najradšej by Rómov vyhostili alebo želajú si ich na Slovensku len prechodne či im nevadia síce ako slovenskí občania, ale v kontakte s nimi byť nechcú).

Medzi tými, ktorí s Rómami majú vlastnú skúsenosť, je významne viac tých, ktorí sú otvorení blízkemu vzťahu s nimi alebo vzťahu založenom na spolupráci či spolužití v susedstve.

		Sociálny dištanc Vyhostenie alebo uvažovanie na úrovni miesta Rómov v štáte	Sociálna blízkosť Uvažovanie o Rómoch na úrovni osobného vzťahu a spolupráce	Spolu
Nepozná Rómov z vlastnej skúsenosti	Početnosť	162	368	530
	%	30,6 %	69,4 %	100 %
Pozná Rómov z vlastnej skúsenosti	Početnosť	119	363	482
	%	24,7 %	75,3 %	100 %
Total	Početnosť	281	731	1012
	%	27,8 %	72,2 %	100 %

Tab. 6. Vlastná skúsenosť s Rómami a sociálna vzdialenosť

*získované len u Nerómov, N = 1012

4.6.2 Vplyv veku

Vek a postoje mladých k Rómom

Vzhľadom na špecifiká psychického vývinu je relevantné uvažovať o faktore veku na utváranie postojov k menšinám, vytváranie predsudkov a mieru ich závažnosti v tom ktorom vývinovom období. Našu vzorku respondentov vo veku 12 – 20 rokov s vekovým priemerom 15,4 roka sme rozdelili na 3 rovnomerné vekové skupiny: 12 – 14-ročných, 15 – 16-ročných a 17 – 20-ročných, ktoré približne kopírujú vývinové štádiá ranej, strednej a neskorej adolescencie (Macek, 2013).

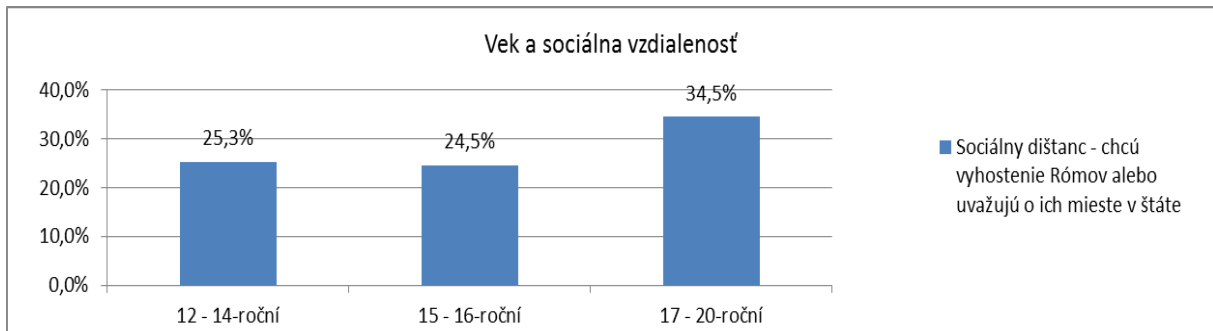
Vekové skupiny adolescentov	Počet respondentov	%
12 – 14-roční	370	34,1
15 – 16-roční	389	35,9
17 –20-roční	325	30,0

Tab. 7. Vekové skupiny adolescentov

		Sociálny dištanc Vyhostenie alebo uvažovanie na úrovni miesta Rómov v štáte	Sociálna blízkosť Uvažovanie o Rómoch na úrovni osobného vzťahu a spolupráce	Total
12 – 14-roční	Početnosť	87	257	344
	%	25,3 %	74,7 %	100 %
15 – 16-roční	Početnosť	89	275	364
	%	24,5 %	75,5 %	100 %
17 – 20-roční	Početnosť	105	199	304
	%	34,5 %	65,5 %	100 %
Spolu (nerómski respondenti)	Početnosť	281	731	1 012
	%	27,8%	72,2%	100 %

Tab. 8. Vek a sociálna vzdialenosť mladých od Rómov

Zistili sme, že vek je významným faktorom v miere sociálneho dištancu, ktorý dospievajúci vnímajú voči minoritám. Na príklade sociálnej vzdialenosti dospievajúcich od Rómov sme zistili, že v skupine staršej adolescencie (u 17 – 20-ročných) bolo významne viac dištancujúcich sa od Rómov (34,5 %) ako v ďalších dvoch skupinách mladších respondentov. Medzi nimi bol počet dištancujúcich sa od Rómov významne nižší a približne podobný – skupina 12 – 14-ročných (25,3 %) a skupina 15 – 16-ročných (24,5 %), vid' Graf 14.

Graf 14. Vek a sociálna vzdialenosť

*výpočet bol robený na vzorke N=1012 respondentov, ktorí sú Nerómovia

% vyjadrujú množstvo adolescentov, ktorí preferujú od Rómov dištanc, teda si neželajú interakcie s nimi na osobnej úrovni, žiadajú si ich vyhostiť zo štátu alebo uvažujú, za akých podmienok ich prijať ako spoluobčanov.

Keď sme rovnaký výpočet urobili pre vekové skupiny posunuté smerom k vyššiemu veku, teda vyčlenili sme skupinu 18 – 20-ročných, zistili sme, že tieto rozdiely vnímanej sociálnej vzdialenosti sú ešte výraznejšie.

Graf 15. Vek a sociálna vzdialenosť, 18 –20-roční

*výpočet bol robený na vzorke N=1012 respondentov, ktorí sú Nerómovia

% vyjadrujú množstvo adolescentov, ktorí preferujú od Rómov dištanc, teda si neželajú interakcie s nimi na osobnej úrovni, žiadajú si ich vyhostiť zo štátu alebo uvažujú, za akých podmienok ich prijať ako spoluobčanov.

V skupine najstarších (18 – 20-ročných) bol opäť štatisticky významne viac dištancujúcich sa od Rómov ako v ďalších dvoch skupinách mladších respondentov, ale ich percentuálne zastúpenie sa výrazne zvýšilo (41,6 %), porovnaj Graf 14 a Graf 15. Na základe toho je možné hovoriť o faktore veku ako významnom a je zrejmé, že tí, ktorí mali negatívne postoje voči Rómom na konci strednej adolescencie, ich dištanc k nim sa vekom len prehľbuje. Môžeme uvažovať o tom, že na prahu staršej adolescencie majú extrémne postoje voči minoritám trend sa kryštalizovať, uzatvárať. To je významné zistenie pre prevenciu. Cieľovou skupinou primárnej prevencie neznášanlivosti sa týmto zistením javí byť jednoznačne ranná a stredná

adolescencia, teda deti do 16/17 rokov. Vo výchovno-vzdelávacom prostredí to znamená cieľovú skupinu druhého stupňa ZŠ a 1. a 2. ročníkov SŠ.

Vek sa potvrdil byť významným faktorom aj v postoji k Rómom (v polarite a intenzite) a odlišnosti vnímania Rómov od Slovákov. Porovnaním troch vekových skupín sme zistili, že vekom sa vnímanie Rómov stále zhoršuje, medzi tínedžermi 12 – 14-ročnými a 17 – 20-ročnými je tento rozdiel štatisticky významný. Takisto sa vekom postupne prehĺbuje vnímanie Rómov ako odlišných od Slovákov a opäť medzi 12 – 14-ročnými a 17 – 20-ročnými nadobudne tento rozdiel štatistickej významnosti. Vnímanie Rómov sa líšilo medzi najmladšími a najstaršími, avšak medzi jednotlivými vekovými skupinami vedľa seba nie. Môžeme hovoriť teda o postupnom zhoršovaní postoja k Rómom s vekom a postupnej radikalizácii (štatisticky významný vzťah), ktorá sa plne vykreslí na prahu mladšej dospelosti, vo veku 16/17 rokov. Postoj k Slovákom sa vekom mierne zvyšuje, no ide o štatisticky nevýznamné rozdiely.

Vekové skupiny adolescentov	Postoj k Rómom Suma skóre priemer	Postoj k Slovákom Suma skóre priemer	Rozdiel skóre Postoj k Slovákom a Postoj k Rómom (vnímanie odlišnosti)
12 – 14-roční	28	45,6	16
15 – 16-roční	26,3	45,3	18,9
17 – 20-roční	24,8	44,8	20

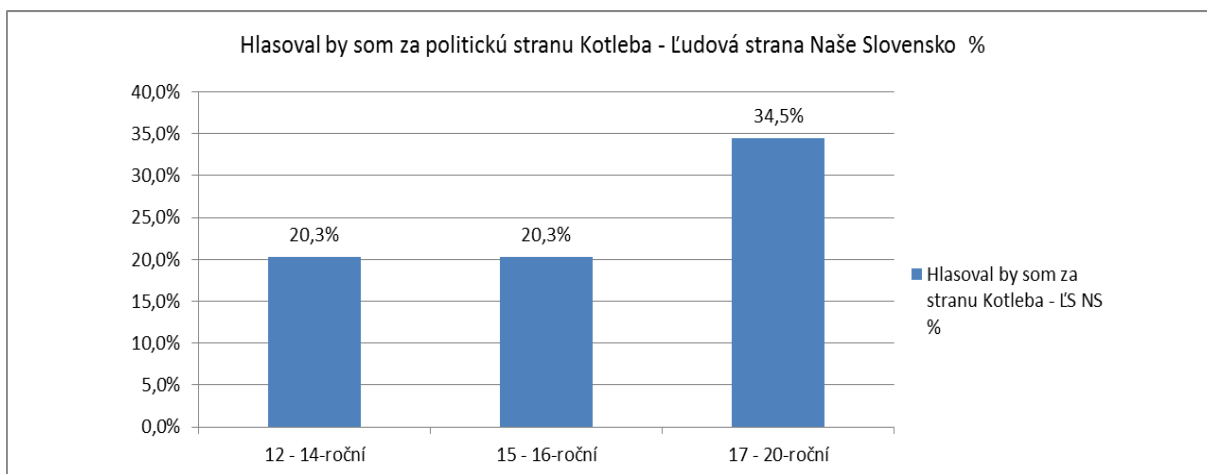
Tab. 9. Vek a postoje k Rómom, predsudky

*vyššie skóre znamená kladnejší postoj

Vekom vnímajú adolescenti Rómov významne negatívnejšie a aj odlišnejšie od Slovákov, a teda odlišnejšie od samých seba. Štatisticky významné rozdiely sú medzi skupinou najmladších (12 – 14-roční) a najstarších (17 – 20 rokov). Vek v tom, ako vnímajú Slovákov, nie je významným faktorom.

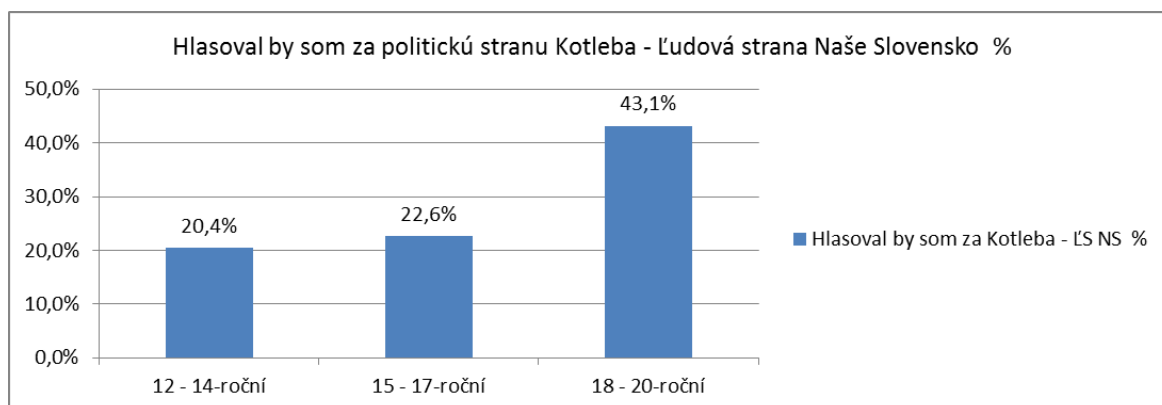
Vek a sympatie mladých s ultrapravicou

Vekom stúpa aj počet sympatizantov s krajinou pravicou. V skupine najstarších by dalo hlas strane Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko 34,5 %, kým spomedzi mladších je ich 20 %.

Graf 16. Vek a hlas mladých politickej strane Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko

Keď sme rovnaký výpočet urobili pre vekové skupiny posunuté smerom k vyššiemu veku, teda sme vyčlenili skupinu 18 – 20 ročných, zistili sme, že rozdiely v počte sympatizantov s krajinou pravicou sú ešte výraznejšie. Možno tu opäť hovoriť o trende vyostrovania postojov, a to smerom k radikalizácii.

Graf 17. Vek a hlas mladých politickej strane Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko, 18 – 20-roční

Postoje k Rómom, vnímanie odlišnosti a dištancovanie sa od Rómov teda významne súvisia s vekom. Ako deti dospievajú, ich postoje k Rómom sú horšie a radikálnejšie.

5 Spätná väzba adolescentov na film RYTMUS sídliskový sen

Štvrtina (25,9 %) slovenských tínedžerov od 12 do 20 rokov už videlo film Rytmus sídliskový sen a stále pribúdajú ďalší. Takmer všetkým deťom (83,6 %), ktoré ho videli, sa páčil. Najčastejšie deti odpovedali, že sa im veľmi páčil (53,6 % opýtaných) alebo trochu páčil (30,6 % opýtaných).

Postoje bývajú niekedy stabilné dlhodobo, ťažko sa zmenia bez toho, aby niečo výrazné vstúpilo človeku do pozornosti. Na základe prieskumu možno povedať, že vďaka filmu Rytmus Sídliskový sen až 42,4 % tínedžerov hovorí, že to ovplyvnilo ich postoj k Rómom k lepšiemu.

Možno preto, lebo mali možnosť cez úprimne rozpovedaný príbeh Patrika Vrbovského lepšie porozumieť úskaliam, ktoré so sebou nesie už len to, že sa človek narodí ako Róm alebo to, do akej rodiny sa narodí. Napriek tomu, že ani jedno z toho nie je okolnosť, ktorú by sme si mohli vybrať, práve to ako ich vnímame a prežívame, má zásadný vplyv na náš život, na vzťah ku sebe samým a k vzťah druhým. Patrik ako hlavná postava vo filme o tom otvorene hovorí. Podstatné je to, že sa mohol vybrať aj na všemožné zlé cestičky, ale napriek ťažkým okolnostiam v detstve tvrdo na sebe pracoval a šiel si za svojimi snami. Len svojím úsilím prekročil tieň predsudkov voči Rómom. V jeho príbehu je cítiť, že je spokojný s tým, čo dosiahol a nehanbí sa, keď sa obzrie sa späť.

Väčšine tínedžerov (64,1 %) po pozretí filmu zostal lepší pocit ohľadom samých seba a svojej rodiny.

Takmer dve tretiny (64,8 %) detí, ktoré film Rytmus sídliskový sen videlo, zhodnotili, že im pozretie filmu dobre padlo, že sa po ňom cítili o niečo lepšie.

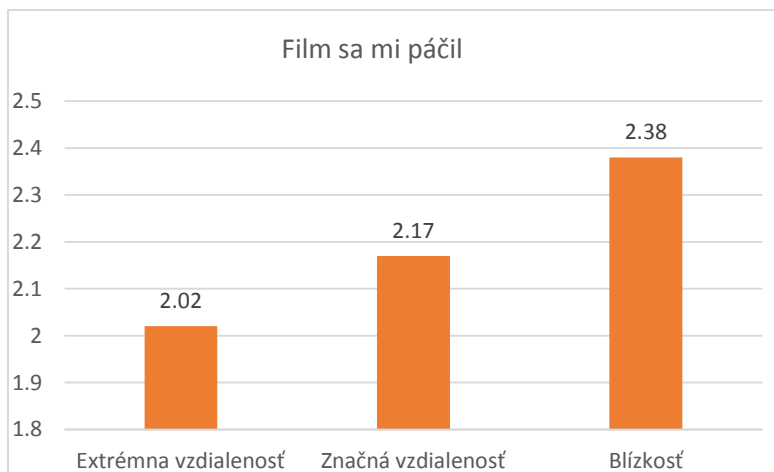
70,4% tých, ktorí film videli sa následne zamýšľalo nad tým, čo je pre nich/ne v živote dôležité.

5.1 Spätná väzba na film RYTMUS sídliskový sen. Porovnanie podľa sociálneho dištancu mladých od Rómov

a) Ako veľmi sa divákom páčil film

Spomedzi tých, ktorí film RYTMUS sídliskový sen videli, sa 83,6 % tínedžerom páčil.

Tí respondenti, ktorí sú otvorení blízkosti s Rómami, tým sa páčil najviac a najmenej tým divákom, ktorí zaujímajú k Rómom pozíciu extrémneho dištancu. V tom, ako sa divákom páčil, sa štatisticky významne odlišovali skupiny tolerantnejších divákov (skupina Blízkosť) od tých divákov, ktorí sa od Rómov extrémne dištancujú.

Graf 18. Do akej miery sa film deťom páčil. Porovnanie priemerov

*Respondenti hodnotili film na škále 0 (vôbec sa nepáčil) až 3 (veľmi sa páčil). Graf zobrazuje rozdiely medzi skupinami podľa toho, ako sa od Rómov dištancujú v priemerných hodnotách, do akej miery sa im film páčil.

b) Film a zlepšenie postoja divákov k Rómom

O najväčšom zlepšení postojov k Rómom po pozretí filmu RYTMUS sídliskový sen referujú tí, ktorí sú celkovo tolerantnejší, teda väčšina slovenských tínedžerov. Tí značne dištancujúci sa od Rómov referujú o menšej zmene ich postoja k lepšiemu a u tých, ktorí si neželajú s Rómami žiť v jednej krajine, v dôsledku filmu dochádza k zmene postoja najmenej.

Graf 19. Do akej miery sa film deťom páčil. Porovnanie priemerov

Medzi skupinou extrémne dištancujúcich sa a tých tolerantných bol významný rozdiel v tom, aký malo pozretie filmu dopad na postoj k Rómom.

U tých tolerantnejších došlo k významne väčšiemu zlepšeniu postoja k Rómom v porovnaní s tými respondentmi, ktorí sa značne dištancujú. Tí akoby boli relatívne stabilní vo svojich názoroch, či už vidia film, ktorý je nástrojom prevencie alebo nie. Medzi skupinami respondentov so značnou dištanciou a výraznou dištanciou nebol štatisticky významný rozdiel v zlepšení postoja. Rovnako tak medzi tými tolerantnými a značne dištancujúcimi. Dá sa povedať, že v porovnaní s tolerantnejšími a tými o niečo menej, bol vždy významný rozdiel v tom, aký mal film dopad na zlepšenie postoja k Rómom.

Možno zhrnúť, že film ako nástroj prevencie ma najväčší efekt na zlepšenie postoja k Rómom pre skupinu s relatívne pružnými, zmierlivými postojmi a čím extrémnejší postoj diváci majú, tým menší efekt má pre nich pozretie si filmu, ktorý pojednáva o problematike.

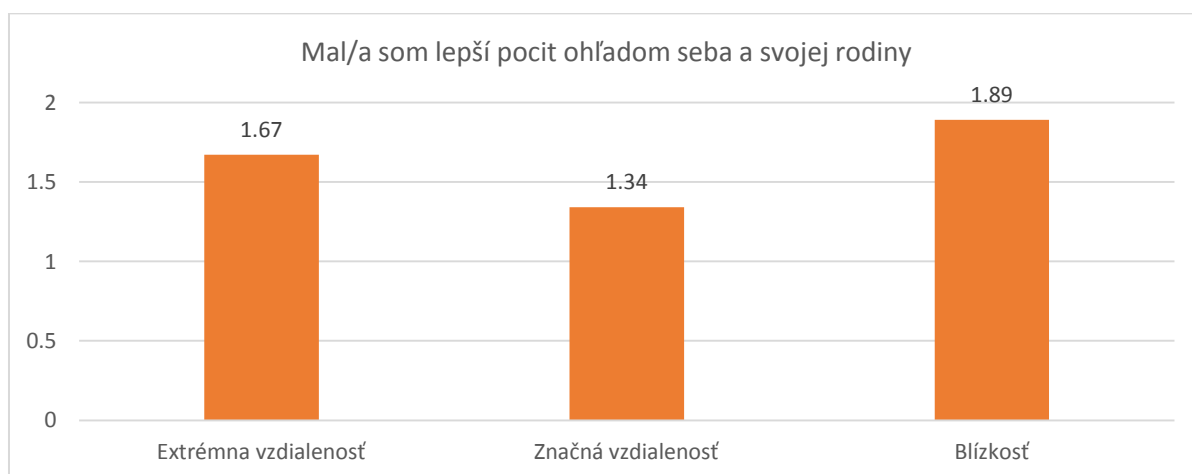
c) Film mi dobre mi padol. Cítil/a som sa po pozretí filmu lepšie

Nie je významný rozdiel medzi porovnávanými skupinami extrémnej a značnej vzdialenosti ani medzi porovnávanými skupinami tínedžerov značne sa dištancujúcich a tínedžerov relatívne tolerantných voči minorite.

Je významný rozdiel medzi skupinami tolerantných a extrémne sa dištancujúcich. Film významne lepšie padol tým, ktorí celkovo zažívajú voči Rómom relatívnu blízkosť ako tým, čo sa od nich dištancujú.

d) Film a pocit divákov ohľadom samých seba a svojej rodiny

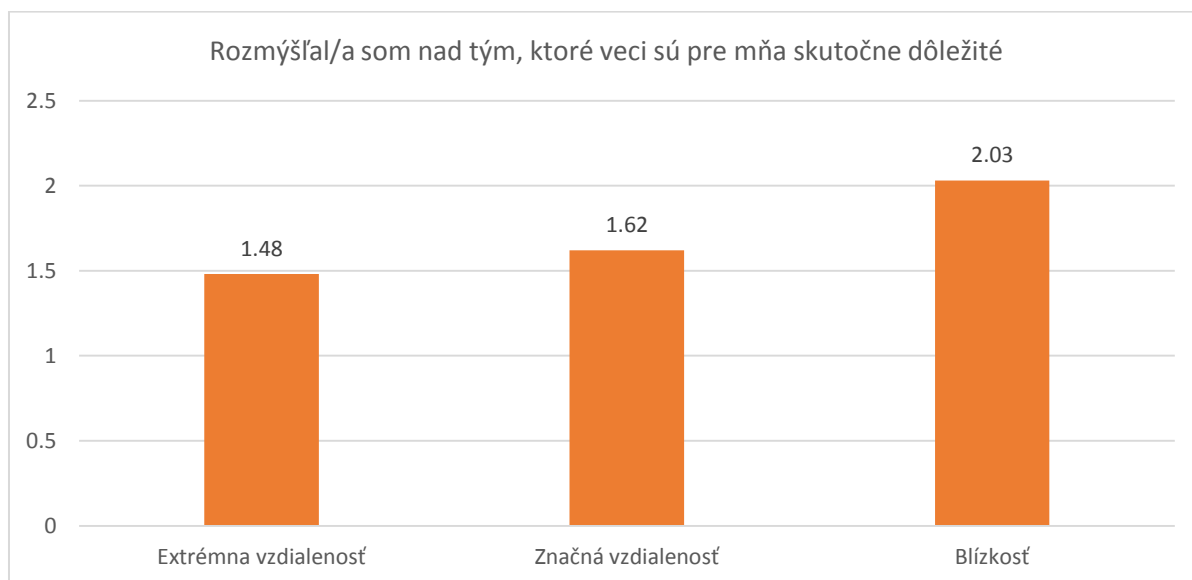
Porovnanie priemerov toho, ako sa zlepšil pocit diváka k samému sebe a vlastnej rodine po pozretí filmu hovorí jasne o tom, že film mal dobrý vplyv na pocit ohľadom seba a vlastnej rodiny najmä u tých tolerantnejších, ktorí sa od Rómom výrazne nedíštancujú. Neboli zistené významné rozdiely v porovnávaných skupinách.

Graf 20. Film a sebaobraz divákov

e) Rozmýšľal/a som nad tým, ktoré veci sú pre mňa skutočne dôležité

Aj v prehodnocovaní vlastných priorít zohrával film väčšiu rolu u tých, ktorí sú celkovo relatívne otvorení a aj vo vzťahu k Rómom tolerantnejší. V porovnaní s extrémne dištancujúcimi sa tí tolerantnejší významne viac zamýšľali nad hodnotami a prioritami.

Graf 21. Film a prehodnocovanie vlastných priorít mladými divákmi

5.2 Spätná väzba na film Sídľiskový sen. Porovnanie rómskych a nerómskych divákov

Rómski a nerómski tínedžeri sa nelíšia významne v tom, do akej miery sa im páčil film RYTMUS sídľiskový sen. Podobne na tom boli aj v tom, ako sa počas neho a po ňom cítili alebo v podobnej miere po ňom tínedžeri (tí rómski aj nerómski) prehodnocovali svoje životné priority. Rozdiel bol potvrdený len v tom, že spomedzi tých, ktorí film videli, rómski tínedžeri referujú o výraznejšie lepšom postoji k Rómom. Umožnil im možno pozrieť sa na svoju rómsku identitu v žičlivejšom svetle.

6 Spätná väzba na film Sídliškový sen. Z otvorených odpovedí respondentov

Pýtali sme sa respondentov, aký odkaz by na základe filmu chceli nechať svojim rovesníkom. Je možné odsledovať tri okruhy odpovedí:

1. Vyjadrovali výzvu k väčšej tolerancii medzi ľuďmi navzájom, bez ohľadu na pôvod

- Nemáme odsudzovať ľudí.
- Všetci sme si rovní a nikto nemôže za to, kde sa narodil.
- Aby nehádzali všetkých do jedného vreca.
- Aby si vážili každého človeka.
- Neodsudzovať ľudí podľa farby, národnosti a ostatného. Na výzore nezáleží, podstatné je to, aký je človek vo vnútri
- Urážanie sa za blbosť je k ničomu. Nezáleží, či je človek bohatý alebo chudobný, pekný alebo škaredý, všetci sme si rovnocenní :)
- Nebuďte rasisti!
- Každý sme nejaký, nemali by sme posudzovať ľudí podľa farby pleti, vierovyznania a národnosti
- Nesúď ľudí podľa ich zázemia.
- Netreba veriť všetkému, čo je v médiách.
- Neublížujte a neposmievať sa iným, každý sme si rovný a každý ma právo žiť a plniť si sny.

2. Vyjadrovali výzvu k väčšej tolerancii voči Rómom

- Aby nehodnotili Rómov podľa vzhľadu.
- Aby si vážili aj dobrých Rómov.
- Nehejtujte Rómov!
- Nech si ľudia uvedomia, že stoja zoči voči človeku a nie Rómovi.
- Nech sa nestarajú do ľudí, ktorí sú Rómovia alebo s inou pleťou, každý je taký istý...
- Možno sa netreba správať k Rómom rasisticky. Aj ja som toho názoru, že by možno mohli sa vzdelávať, ale keď nechcú, nič sa s tým nedá robiť. Vykázať ich z krajiny by nebolo ľahké a určite, určite nie správne. Po tom, čo som zistila, že majú korene v Indii, prekvapilo ma to a inak na to pozerám.
- Nie všetci Rómovia musia potvrdzovať pravidlo nevychovanosti, nevzdelanosti, atď.....Tvrdou prácou a vážením si samého seba môže byť úspešný aj ten človek, ktorý sa narodil ako Róm.

3. Vyjadrovali výzvu k plneniu si svojich snov, žitia v súlade s vlastnými hodnotami

- *Aby si nehanbili, aby sa učili.*
- *Chodte za svojím cieľom, aj napriek tým najväčším prekážkam!*
- *Rob to, čo ťa baví a chod' za svojim snom.*
- *Robte hocičo, v čom ste dobrí, ale robte to poriadne.*
- *Treba viac času stráviť s rodinou. Nezanedbávať ju.*
- *Vážiť si rodinu a druhých ľudí a neposudzovať ostatných podľa farby pleti alebo vierovyznania.*
- *že majú byť na seba hrdí aj na svoje etnikum .*
- *Ži svoj sen. Ako Rytmus. Nerozmýšľaj nad tým, čo si o tebe myslia iní. Buď tým, kým si a kým chceš byť.*

Ponúkli sme respondentom aj priestor, aby ak chcú, odkázali mladým, prečo by si aj druhí mali pozrieť film:

1. Ako hlavný dôvod vyjadrovali lepšie porozumenie Rómom a schopnosť pozrieť sa vďaka filmu na rómsku problematiku z iného uhla pohľadu

- *Je to iný pohľad na Rómov. Film im ukáže, ako žijú Rómovia v tých krajinách, odkiaľ k nám prišli. Možno potom pochopia, prečo sú takí akí sú.*
- *Mali by si film pozrieť, aby každý videl, že i Róm v živote musel si dačím prejsť, aby bol na mieste, kde je teraz.*
- *Podľa mňa by to mal vidieť každý, pretože možno zmenia názor na Rytmusa a na Rómov.*
- *Aby sa pozerali na veci aj z iného uhla pohľadu.*

2. Mladí diváci ako dôvod k pozretiu uvádzajú tiež to, že im umožní zamyslieť sa nad hlavnými hodnotami, nad tým, čo je pre nich v živote dôležité

- *Aby si každý išiel za svojim cieľom a tvrdo pracovať na tom, aby sme niečo dosiahli a hlavne sa nevzdávať pri prvých problémoch!*
- *Bolo to fajn a niektorým ľuďom, ktorý tápu vo svojom vlastnom živote, by to mohlo aspoň trošku otvoriť oči.*
- *Lebo keď aj ja som to videla, tak som pochopila, že mám si vážiť rodinu aj kamarátov.*
- *Môže im pomôcť uvedomiť si nejaké veci ako napríklad medziludské vzťahy a môže ich naučiť plniť si sny. Ďalej sa z neho dá naučiť to, aby ľudia nevytvárali predčasne predsudky voči iným.*
- *Myslím si, že by zmenili názor na veľa vecí.*
- *Pretože ich dostane, začnú sa inak správať, budú brať život vážnejšie, začnú si vážiť to, čo majú a budú sa správať inak k svojím rodinám.*
- *Pretože to je skvelý film. Človek sa pri ňom dokáže nad sebou zamyslieť.*
- **Život im rozdal karty a je len na nich ako s nimi zahrajú. Doporučujem.**

List od pedagogického zamestnanca sprevádzajúceho triedu 8.ročníka ZŠ na podujatí: premietanie filmu s diskusiou:

„Na pondelok 11.4.2016 som sa tešila, no v kútiku duše som mala troška aj obavy z toho, ako to celé ide dopadnúť, kde idem tieto moje teraz mne zverené deti zobrať, koho im idem ukázať. Nemám rada vulgárne slová a od februára ich mám na tanieri každú službu. Kládla som si otázku je to dobré, že ich chcem všetkých zobrať ku niekomu, kto skoro v každej piesni má nejaký ten vulgarizmus? Nakoniec vyhrali deti, ktoré sa veľmi tešili a boli radi, že pôjdeme celá skupina... do Žiliny... a vlakom a ešte sa stretneme s Rytmusom.

Po skončení filmu som mala úžasné pocity, počas filmu som pozorovala moje deti ako s veľkým záujmom pozerajú film, v niektorých momentoch som videla ich otvorené ústa, zatajený dych, alebo to, ako sa nám stretávajú oči, keď hovoril o odpúšťaní o tom ako sa netreba vzdávať, ako byť sám sebou a veľa, veľa ďalších nám spoločných a blízkych tém o ktorých sa často rozprávame.

Zmenila som pohľad na človeka, ktorý na mňa pôsobil ako arogantný, vulgárny a namyslený človek. Budem šťastná, keby si niektoré deti vybrali Patrika Vrbovského ako svoj vzor, svoj idol, keď nevedia ako ďalej, že sa netreba v živote vzdávať a žiť si svoj sen, ísť si za svojim cieľom. Tak veľmi pekne odpovedal na ich zvedavé otázky po skončení filmu , pútavo, zaujímavo a s rešpektom. Je to príklad nevzdávajúceho sa človeka, húževnatého a pracovitého.

Veľmi ma dostalo to, ako vysvetlil, aké dôležité je odpúšťanie, aké dôležité je nechať dozrieť čas, kedy a ako to urobíme. Ako stvorené slová pre nás a pre naše deti, veď práve oni sa musia vyrovnávať so svojim osudom a spracovať v sebe hnev na svojich rodičov a všetko to, prečo sú v detskom domove. A ešte veľa, veľa užitočných skúseností pre nás všetkých.

Ďakujeme za úžasný zážitok.“

7 Zhrnutie

Identita

Pre celú vzorku slovenských tínedžerov platí, že tie oblasti, ktoré len ťažko môžu vlastným úsilím ovplyvniť, nie sú výrazným zdrojom negatívnych pocitov. Zmiešané pocity sa viažu najmä na oblasti, na ktoré majú mladí dosah, teda na ich sociálne zručnosti, schopnosti, školské výsledky. Zle sa dokážu cítiť aj v súvislosti so vzhladom, čo je prirodzené pre tento vek, ale aj ohľadom ekonomického zázemia rodiny, čo vypovedá o hodnotách v spoločnosti.

Tínedžeri zo skupiny „zraniteľných prostredím“ sa od ostatných nelíšia v miere ich celkovej sebaúcty a ani v mnohých aspektoch identity. Cítia sa však významne horšie ohľadom ich ekonomického zázemia, rodiny a rodičov. Podobne tak sa v miere sebaúcty významne nelíšia ani rómske od nerómskych detí. Avšak to, čo je pre nich zdrojom radosti a hrdosti a to, ohľadom čoho sa častejšie trápia, sa líši od nerómskych detí. Významne častejšie sa cítia zle kvôli svojim školským výkonom a telesnej kondícii, čo vypovedá o tom, že napriek častému predsudku o nezáujme Rómov vzdelávať sa, pre dospelujúcich je to téma, ktorá je pre nich dôležitá. Sú to oblasti, na ktorých zlepšení môžu svojim úsilím pracovať, k čomu by prispela aj istá miera podpory. Do problematiky zasahuje aj majoritná kultúra s odlišnými hodnotami, štandardmi a očakávaniami, čo taktiež môže byť zdrojom rozladenia dospelujúcich. S tým súvisí aj to, že významne horšie od nerómskych detí sa Rómovia cítia ohľadom ich rodiny a rodičov, svojej etnicity aj miesta, kde bývajú. Taktiež ohľadom rodu a sexuálnej orientácie.

Prejavy neznášanlivosti

Väčšina dospelujúcich sa za posledný rok v určitej miere stretla vo svojom okolí s neznášanlivosťou. Stále prevládajú prejavy neznášanlivosti tvárou v tvár nad tými elektronickými. Pomerne často mladí zažívajú či sami využívajú ubližovanie zdanlivo „bez ubližovania“ - ide o ignorovanie a vyčleňovanie. Nezahnutie medzi rovesníkov a izolovanie od aktivít a spoločenského diania býva pre dospelujúcich podobne zdrvivúce ako fyzické ubližovanie. Nasledujú prejavy neznášanlivosti elektronickej formy.

Samotná príslušnosť k etniku, to, či je človek Róm alebo Neróm, nesúvisela významne s množstvom neznášanlivosti, ktorú tínedžeri zažívajú. Zato však deti z rizikového prostredia (žijúce v detských domovoch, náhradných rodinných starostlivostiach, tie, čo majú skúsenosť s reedukačnými centrami či výkonom trestu), sú častejšie svedkami aj obeťami neznášanlivosti. Medzi nimi je síce významne viac Rómov ako v bežnej populácii, avšak zdá sa, že faktor prostredia, v ktorom deti vyrastajú, zohráva väčšiu rolu a rovnako tak sami prispievajú k jeho vytváraniu.

Sociálna vzdialenosť

Tri štvrtiny nerómskych slovenských tínedžerov (72,2 %) je v poriadku so spolužitím s Rómami v jednej krajine. Niektorí si vedia predstaviť príbuzenský vzťah s Rómkami a Rómami, iní priateľský vzťah, dobré vzťahy v susedstve či spoluprácu škole. Viac ako štvrtina dospelujúcich (27,8 %) by si však najradšej držala od Rómov dištancu.

Zvažujú, ako veľmi s nimi vedia spolunažívať v jednom štáte (14,2 %) alebo si ich neželajú na Slovensku vôbec (13,5 %). Túto vzdialenosť možno považovať za radikálnu, je znakom neznášanlivosti, keďže respondenti by si želali vyhostiť Rómov z krajiny.

Medzi deťmi z rizikového prostredia a z bežnej populácie nie je rozdiel v tom, do akej miery by sa najradšej od Rómov dištancovali. Avšak rizikové prostredie je široká skupina, pri hlbšej analýze vyšlo najavo, že v skupine detí, ktoré majú vlastnú skúsenosť s reedukačnými centrami a výkonom trestu, je významne viac tínedžerov, ktorí si neželajú prítomnosť Rómov na Slovensku ako v bežnej populácii.

Oproti väčšine slovenských tínedžerov, tí s extrémnym dištancom majú zvýšenú sebaúctu a zažívajú viac pozitívnych pocitov ohľadom svojho vzhľadu. V tomto prípade je relevantné hovoriť o neprimerane zvýšenej sebaúcte jedincov (10 % respondentov), keďže optimálna sebaúcta umožňuje človeku vážiť si seba a druhých a k sebe aj k druhým pristupovať s rešpektom. Jedinci s neprimerane zvýšenou sebaúctou sa nad druhých povyšujú, majú menší náhľad na vlastné skutočné schopnosti, stanovujú si neprimerané ciele a pod. Zvýšené sebahodnotenie sa tiež prejavuje dominanciou, citovým odstupom, častou potrebou moci. Odborníci popisujú zvýšené sebahodnotenie, ktoré je „tzv. falošné“, ako obranu pred skutočnou nízkou sebaúctou a zraniteľnosťou. Človek má v takých prípadoch potrebu činiť (aj tými radikálnymi) presviedčať seba aj okolie, že „za niečo stojí.“

Tí s najextrémnejším postojom k Rómom zažili v porovnaní s tými tolerantnejšími tínedžermi v priemere najviac nenávisťných prejavov na vlastnej koži a rovnako tak boli svedkami najviac nenávisťných prejavov vo svojom okolí. Je možné, že netolerancia bola kontextom, v ktorom sa formovali ich postoje a predpoklady o ľuďoch a vzťahoch.

Preto je zjavné, že ľudia sympatizujúci s ideami ultrapravice potrebujú viac ako primárnu prevenciu práve prevenciu sekundárnu a terciárnu, terapiu. Spomedzi mnohých možno spomenúť prácu s príbehmi rozprávanými priamo niekým, kto má zážitok „zvnútra“ komunity, avšak za nejakých okolností sa jeho uvažovanie a správanie zmenilo k tolerantnejšiemu. Obvykle sa potom ľudia podobne intenzívne zasadia za nejaké ciele, avšak zmyslupnejšie, pre spoločnosť užitočnejšie. Tým je napríklad aj to, že hovoria tieto svoje príbehy rovesníkom. Takým príkladom je nórsky iniciatíva Toma Olsena, ktorý ako bývalý vodca neonacistov vie o čom rozpráva, keď prednáša o tom, prečo z „extrémizmu“ vystúpil.

Postoj k Rómom a predsudky

Tínedžeri, ktorí poznajú Rómov z vlastnej skúsenosti, majú voči nim významne menšie predsudky. Medzi tými respondentmi, ktorí Rómov z vlastnej skúsenosti nepoznajú, je významne viac tých, ktorí sa od nich dištancujú. Keď ich poznajú, častejšie sú otvorení blízkeho vzťahu s nimi alebo vzťahu založenom na spolupráci či spolužití v susedstve.

Rómovia samých seba hodnotia podobne pozitívne ako Slovákov, zatiaľ čo Nerómovia v tom vidia výrazný rozdiel a k Rómom majú významne horší postoj ako ku Slovákom. Čím horší postoj k Rómom mladí majú a tiež čím odlišnejšie od seba samých ich vnímajú, tým väčšiu sociálnu vzdialenosť od nich si želajú. Tí, čo by

najradšej Rómov vyhostili zo Slovenska, sú tí, čo vnímajú Rómov najodlišnejšie od seba a významne horšie ako Slovákov. V mnohých prípadoch však možno hovoriť o predsudkoch voči Rómom z ich strany, lebo sme zistili, že tí, ktorí poznajú Rómov z vlastných zážitkov, vnímajú ich menej odlišne.

Potvrdili sme, že neznášanlivosť k Rómom významne súvisí s vekom. Ako deti dospievajú, ich postoje k Rómom sú významne horšie a radikálnejšie. U tých, čo sa vekom približujú k dospelosti, je najviac tých, ktorí si Rómov na Slovensku neželajú a najvyšší počet sympatizantov ultrapravice.

Sympatie s ultrapravicou

Takmer štvrtina slovenských adolescentov by podporila svojím hlasom ultrapravicu, keď by sa mohli zúčastniť volieb. Sympatie strane Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko vyjadrujú významne častejšie tí, ktorí sa od Rómov dištancujú najviac a želajú si ich vyhostiť za hranice štátu (46,5 %) oproti tínedžerom tolerantnejším (17,3 %). Čím extrémnejšie postoje respondentov, tým viac ľudí, ktorí by túto stranu volili, sa pohybuje aj v ich okolí. Je možné, že sa zvyrazňujú postoje jednotlivcov v interakciách v rodine, sociálnych skupinách a komunitách, v ktorých sa mladí pohybujú.

8 Záver a odporúčania

To, ako na seba nahliadame a s akými pocitmi je to spojené, do veľkej miery závisí od toho, aké zážitky nám to prináša v sociálnych interakciách. Záťažou pre konštruovanie identity môže byť vlastná príslušnosť k minorite, ak človeku prináša od okolia neželané spätné väzby. Vtedy býva náročné tento aspekt identity plne a harmonicky akceptovať. Hlavná postava filmu Rytmus vo svojej mladosti dokonca zaklamal o svojej etnicite. Aby nemusel hovoriť o tom, že je Róm, hovoril svojim rovesníkom, že je tmavý, lebo má arabský pôvod, neskôr pre istotu hovoril o kurdských koreňoch. Aj preto, ako sám uvádzal, lebo Kurdi nemajú svoj štát, a tak to nemohol nik napadnúť argumentom.

Projekt Sídľiskový sen ako nástroj prevencie predostiera divákovi cez životný príbeh význam spoznávania a akceptovania vlastných koreňov, rómskej identity a úskalia s tým spojené. Ale aj možnosť ich úspešného spracovania. Okrem tejto línie - sledovania procesu individuálnej transformácie - môžu diváci vnímať aj líniu implicitne prítomných spoločenských noriem, očakávaní a stereotypov. Postoje širšej verejnosti k minoritám sú vyjadrené tým, ako ich vníma hlavná postava, Rytmus. Sú načrtnuté v komplikáciách, ktorým v procese dospievania čelí rómske dieťa vychovávané nerómskymi rodičmi. Tým je film sekundárnou prevenciou pri ťažkostiach mladých s nachádzaním si vlastného miesta vo svete a s akceptovaním seba. Zároveň je film prevenciou predsudkov, a to tak, že rozširuje dominantnú predstavu o Rómoch o príklad životného príbehu, ktorý je o nasledovaní vlastných túžob cez vlastné úsilie a činy.

Zdôrazňovanie roly obete a vinníka a ich vzdialených, protichodných rolí v konfliktach nie je užitočné. V jazyku problematiky sa odporúča zamerať sa na priestor medzi nimi. Ten môže slúžiť ako priestor na spoznanie, zblíženie, vedenie dialógu. O to sa snaží občianske združenie eSlovensko filmom RYTMUS sídľiskový sen. Namiesto upozorňovania na odlišnosti podotýka na to, čo nás ako ľudí spája. Cez hlavnú postavu približuje film Rytmusa ako komplexnú bytosť so svojimi trápeniami, snami, snahami. A taktiež ako člena minoritného etnika, ktorý sa v minulosti trápil kvôli stereotypom a predsudkom okolia voči Rómom. Rytmus je natočený ako známa celebrita, ale najmä ako citlivý chlapec a mladý muž, ktorý hľadá bezpečie vo vzťahoch, lásku, prijatie a potvrdenie vlastnej hodnoty. Film ho robí viac chlapcom a mladým mužom, ako len Rómom, príslušníkom etnika.

To môže pomôcť k tomu, aby si divák uvedomil viac ako to, čo ho od minority odlišuje, to, čo všetkým ľuďom podobné. Je tým potreba niekam patriť, potreba dobrých vzťahov, bezpečia v rodine a vlastného napredovania. Tento rozmer filmu môže prispieť k zmenšeniu stereotypov, môže viesť k priblíženiu.

Predsudky nemajú racionálny základ, sú nevedomene preberanými predpokladmi a živé silným emocionálnym základom, často nedostatočne alebo mylne pomenovaným. Sú odolné intelektuálnej racionálnej konfrontácii. Preto sa v prevencii extrémizmu nemožno sústrediť na logickú argumentáciu a oslovovanie racie. Vhodné sa zdajú byť situácie korektívneho zážitku, formy odreagovania cestou emócií. Irena Biháriová z občianskeho združenia Ľudia proti rasizmu hovorí o odporúčateľných prvkoch v prevencii, najmä tej zameranej na boj s extrémizmom (2016). Spomína silu prekvapivého kontextu, využívanie jazyka cieľovej skupiny a prirodzených situácií zo života, rozprávanie príbehu, využitie známych osobností,

emócie a bezprostrednosť. Z tohto pohľadu film RYTMUS sídliskový sen po všetkých bodoch sleduje túto efektívnu cestu emócií.

Výskum potvrdil, že film RYTMUS sídliskový sen je užitočný a účinný nástroj prevencie pre deti a dospievajúcich, u ktorých nie sú ešte rozvinuté extrémistické postoje. To znamená pre väčšinu detí (72,2 %), tých, ktorí sa od Rómov radikálne nedištancujú a vedia si predstaviť istú mieru blízkosti, spolupráce a vzťahov s rómskymi rovesníkmi. Práve u tejto veľkej skupiny bežnej populácie mal významný dopad na zlepšenie postojov k Rómom, ako aj podnietil uvažovanie o hodnotách a životných plánoch a pôsobil na nich motivujúco v ich napĺňaní. Väčšine tínedžerov po pozretí filmu zostal lepší pocit ohľadom samých seba a svojej rodiny. Zhodnotili, že im pozretie filmu dobre padlo, že sa po ňom cítili o niečo lepšie (opäť tým, ktorí sú relatívne znášateľní k menšinám).

Je možné povedať, že film ako nástroj primárnej a sekundárnej prevencie je pre adolescentov účinný, avšak vo významne vyššej miere práve u tých, u ktorých nie je neznášateľnosť rozvinutá v plnej miere.

Potvrdili sme, že formovanie neznášateľnosti a extrémne postoje k menšinám sa kryštalizujú a intenzifikuje vekom. Od 17/18 roku je v populácii slovenských adolescentov najviac extrémnych postojov, kým v skupine mladších ich je významne menej.

Keďže primárnu prevenciu je potrebné realizovať s cieľovou skupinou mladšou, ako je obdobie, keď sú fenoménom najviac ohrození (kým neznášateľnosť nie je plne rozvinutá), odporúčame s prevenciou extrémizmu prichádzať do prostredia škôl a podporovať kultúru znášateľnosti najmä na základných školách. Tak pozitívnym vzorom vlastným príkladom dospelých, ako aj systematickými preventívnymi programami.

Preto je pre aktivitu primárnej prevencie prostredníctvom filmu RYTMUS sídliskový sen ideálna cieľová skupina adolescentov do 16/17 rokov, teda najlepšie 2. stupeň ZŠ a 1. a 2. ročníky SŠ. Odporúčame pri skupinovej preventívnej práci so dobrovoľnú účasť adolescentov, keďže výskum potvrdil významne nižšiu užitočnosť pre tých, ktorí sú už aktuálne voči menšinám neznášateľní. V takých prípadoch totiž hrozí intenzifikovanie neznášateľného postoja, čo potvrdili otvorené výpovede respondentov, ktorí sú voči Rómom extrémne neznášateľní.

Odporúčania

- a) Okrem už prebiehajúcej práce neformálneho vzdelávania odporúčame film RYTMUS sídliskový sen ako súčasť systematickej práce **s triednymi kolektívami na druhom stupni základných škôl a na 1. a 2. ročníku stredných škôl.**
- b) Spolu s filmom RYTMUS sídliskový sen je potrebné do škôl priniesť aj odporúčania pre prácu s filmom ako nástrojom prevencie. Ponúknuť pedagógom užitočné informácie pre vzdelávanie o fenoméne rovnako ako aj metodiku pre vedenie zážitkových aktivít a užitočnej diskusie k filmu.
- c) Odporúčame film ako súčasť sekundárnej prevencie neznášateľnosti, ale aj sekundárnej prevencie pri ošetrovaní sebaobrazu **najmä pre prostredie detských domovov a náhradnej rodinnej starostlivosti.**

- d) Odporúčame pri skupinovej preventívnej práci **dobrovoľnú účasť adolescentov.**
- e) Pre 3. a 4. ročníky stredných škôl a pre tínedžerov z vysoko rizikového prostredia, ako sú **reedukačné domovy a výkon trestu mladistvých**, kde sme zaznamenali rozvinutej neznášanlivosti významne viac, je potrebné aplikovať iné preventívne modely.
- f) Od ranného veku dieťaťa je prioritou umožniť mu nadobudnúť zdravý sebaobraz a primeranú sebaúctu.

Zdroje literatúry

- ALLPORT, G. W. (1954). The nature of prejudice. Reading, MA: Addison-Wesley.
- BAČOVÁ, V. (1998). Identita slovenských mužov a žien v rôznom období dospelosti. Československá psychologie, 42, 1, 8-20.
- BLATNÝ, M., PLHÁKOVÁ, A. (2003). Temperament, inteligencia, sebepojetí. Nové pohledy na tradiční témata psychologického výzkumu. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 120.
- BIHÁRIOVÁ, I. Prevencia Extrémizmu a jeho prejavov a jeho prejavov na internete – kampane, vzdelávanie a iné aktivity (pracovná skupina). Extrémizmus a internet – hrozby a výzvy, medzinárodná konferencia a pracovná skupina, 10.11.2016, Bratislava.
- BLATNÝ, M., OSECKÁ, L. (1998). Zdroje sebehodnocení a životní spokojenosti: osobnost a strategie zvládání. Československá psychologie, 42, 5, 385-395.
- BLATNÝ, M. (2001). Osobnostní determinanty sebehodnocení a životní spokojenosti: mezipohlavní rozdíly. Československá psychologie, 45, 5, 385-392.
- COOPERSMITHS, S. (1967). The Antecedents of Self-Esteem. San Francisco : W. H. Freeman.
- FREEDMAN, J. & COMBS, G. (2009). Narativní psychoterapie. Praha: Portál.
- GERIG, R. J., ZIMBARDO, P. (2002). Psychology and life. Boston : Allyn & Bacon.
- GOLEMAN, D.: (1997). Emoční inteligence. Praha: Columbus.
- KATRENIÁKOVÁ, Z., SARKOVÁ, M. (2004). Šikanovanie a sebaúcta adolescentov. In: Psychologické dimenzie kvality života. Zborník z príspevkov konferencie. Prešov.
- KOHOUTEK, R. (2000). Základy psychologie osobnosti. Brno: CERM.
- LANGMEIER, J., & KREJČIŘOVÁ, D. (1998). Vývojová psychologie. Praha: Grada publishing.
- MACEK, P. (2003). Adolescence. Praha: Portál.
- MACHÁČEK, L. (2012). Ako vidíš extrémistov ty? IUVENTA – Slovenského inštitút mládeže. Otvorenosť mladšej a staršej generácie Slovenska k radikálno-extrémistickým hnutiam.
https://www.iuventa.sk/files/documents/publik%C3%A1cie/komprax_vyskumy/ako_vidis_extremistov_ty.pdf.
- MAREŠ, M. (2005a). Terorismus v ČR. Centrum strategických studií, 2005.
- MAREŠ, M. (2005b): Extremismus cizinců: analýza konceptu a jeho aplikace v ČR. Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu. Brno : Centrum strategických studií.
- MARKO, D.: The Evil Reality of Antiziganism.. Paper for II. International Antiziganism Conference 2005, Knudsen.
- MATOUŠEK, O. (2008). Slovník sociální práce. Praha : Portál.

- MEAD, G. H. (1934). *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist* (Charles, W., Morris, Ed.). Chicago : University of Chicago Press.
- MILO, D. (2005). *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike. Neonacisti, ich hnutia a ciele.* Bratislava : Ludia proti rasizmu.
- NAKONEČNÝ, M. (1996). *Motivace lidského chování.* Praha : Academia Šik anovanie a sebaúcta adolescentov
- NILSSON, M: <http://www.romskinkludering.se/En/Pages/antiziganism.aspx>
- OLSEN, T.: *Procesy (de)radikalizácie. Možno predsudky a nenávisť roztopiť? Medzinárodná konferencia Občianski aktéri v konfliktoch. Ako viesť dialóg na citlivé témy: hodnoty, utečenci, extrémizmus, 24. – 25.9. 2015, Bratislava.*
- PETTIGREW, T. F. (2008). *Intergroup prejudice: its causes and cures.* Actualides en Psicología 22/109.
- Predchádzanie a eliminácia rasizmu, xenofóbie a ostatných foriem intolerancie - Východiskový materiál do Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR (2006).*
- PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. (2001). *Pedagogický slovník, 3., rozšírené vydanie.* Praha : Portál, 2001.
- STRYKER, S. (1968). *Identity salience and role performance.* Journal of Marriage and the Family, 4, 558-564.
- STRYKER, S., SERPE, R. T. (1982). *Commitment, identity salience and role behavior: Theory and research example.* In: Ickes, W., Knowles, E. S. (Eds.): *Personality, Roles, and Social Behavior.* New York : Springer-Verlag.
- STRYKER, S., BURKE, P. J. (2000). *The Past, Present, and Future of an Identity Theory.* Social Psychology Quarterly, 63, 4, 284-297.
- TOMKOVÁ, J. (2010). *Sebaúcta mužov a žien optikou symbolického interakcionizmu. Jej súvis s rolovými identitami a mobbingom.* Československá psychológia 54(1), s.58-74.
- The Dark Unknown History. White Paper on Abuses and Rights Violations Against Roma in the 20th Century,* Štokholm 2015, ISBN 978-91 -38 -24266-7.
- SELLING, E., END, M., KYUCHUKOV, H., PIA LASKAR, TEMPLER, B. (2015). *Antiziganism: What's in a Word. Proceedings from the Uppsala International Conference on the Discrimination, Marginalization and Persecution of Roma, 23-25 October 2013.* Newcastle Upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing.
- VÁGNEROVÁ, M. (2000). *Vývojová psychologie.* Praha : Portál
- VÝROST, J., LOVAŠ, L., BAČOVÁ, V. (1993). *Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie II.* Bratislava : Veda.
- WHITE, M. & EPSTON, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends.* New York : Norton.

www.nehejtuj.sk

KULIFAJ, P.: Most má vždy dva konce. Medzinárodná konferencia Občianski aktéri v konfliktoch. Ako viesť dialóg na citlivé témy: hodnoty, utečenci, extrémizmus, 24. – 25.9. 2015, Bratislava.

O Filme

Filmom odkrývame zložité vzťahy rodiny, ktorých je v Čechách a na Slovensku stále viac. Rodiny, kde každý jej člen má iné priezvisko, kde musíte používať prívlastky nevlastný, vlastný či biologický ale najmä rodiny, ktorá 38 rokov zápasí s rasizmom okolia, a paradoxne aj s láskou v jej vnútri.

Napriek tomu sa z rómskeho čašníka vyrastajúceho v "gádzovskej" rodine stala za 8 rokov nakrúcania filmu známa osobnosť, idol mládeže. Vydáva albumy v desiatistícových nákladoch, bol porotca Superstar a na internete jeho videá zhládlo viac ako 300 miliónov užívateľov. Intímne spovede Rytmusových najbližších vykreslia komplikovanú skladačku jeho komplikovanej osobnosti. V Rytmusom živote si mnohí z vás nájdu aj ten svoj príbeh. Pochopia, že sídliskový sen nie je o drahých autách, retázkach a hodinách, ale o niečom úplne inom.

Niekoľko rokov režisér Miro Drobný strážil natočený a zozbieraný materiál pred Rytmusovým pohľadom. Pred kameru postupne získal mamu, otčima, brata, sestru ale aj jeho tri posledné priateľky. Nakoniec súhlasil s natáčaním aj Rytmusov biologický otec. Rytmus ani netušil aké videá, fotografie či smsky sa ponachádzali v Rakúsku, v Taliansku či v Česku, kam sa za jeho najbližšími vybral štáb. Medzi tým Rytmus vydáva albumy a píše skladby, v ktorých popisuje svoj život. Niektorým textom tak film prirodzene vytvoril nové obrazové výpovede a dodal im podstatne hlbší význam. Rytmus prvýkrát uvidel celý film až po ôsmich rokoch. Jeho bezprostredné reakcie odhalia jeho najcitlivejšie miesta, rodinné tabu, životné omyly ale najmä jeho pravú tvár. Vo filme si divák vypočuje takmer 20 najznámejších Rytmusových skladieb, tie, v ktorých sa popisuje jeho životný príbeh a postoje. Všetky texty piesní napísal Rytmus. Divák - poslucháč možno zostane zaskočený, že niektoré výpovede v skladbách vznikli už pred desaťročím. Sú nadčasové a surovo pravdivé.